

Zbigniew Suchecki

Wydalenie duchownych na podstawie kanonicznego procesu karnego

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 54/3-4, 77-115

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O. ZBIGNIEW SUCHECKI OFMCONV.

Papieski Wydział Teologiczny św. Bonawentury «Seraphicum» w Rzymie

WYDALANIE DUCHOWNYCH NA PODSTAWIE KANONICZNEGO PROCESU KARNEGO

Treść: Wstęp – 1. Ustanowienie rzecznika sprawiedliwości dla spraw karnych (rys historyczny). – 2. Ustanowienie prokuratorów Stolicy Apostolskiej w celu ochrony dobra publicznego. – 3. Rola rzecznika sprawiedliwości w sprawach dyscyplinarnych i karnych. – 4. Poszerzenie kompetencji rzecznika sprawiedliwości w procesach małżeńskich – Instrukcja *Provida Mater Ecclesia* (15 sierpnia 1936). – 5. Rola rzecznika sprawiedliwości w procesie karnym według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. – 5.1. Wykrycie przestępstwa i jego sprawcy w czasie śledztwa. – 5.2. Wniesienie oskarżenia przez rzecznika sprawiedliwości (kan. 1934). – 6. Pojęcie kary kościelnej. – 6.1. Podział kar kościelnych. – 6.2. Decydująca rola Ordynariusza przy wymierzaniu kary ekspiacyjnej wydalenia ze stanu duchownego (kan. 1336, § 1, 5°). – 7. Rzecznik sprawiedliwości jako publiczny oskarżyciel w procesie karnym w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. – 7.1. Ochrona dobra publicznego i praw wiernych przez Kościół. – 7.2. Nominacja i przymioty rzecznika sprawiedliwości. – 7.3. Rzecznik sprawiedliwości jako strona publiczna w procesie karnym. – 7.4. Uprzywilejowana pozycja rzecznika sprawiedliwości w procesie karnym (kan. 1725). – 7.5. Czy rzecznik sprawiedliwości wykonuje funkcje jurysdykcyjne? – 7.6. Przekazanie rzecznikowi sprawiedliwości akt dochodzenia wstępnego (kan. 1721). – 8. Wniesienie skargi powodowej przez rzecznika sprawiedliwości (kan. 1502 i 1504). – 8.1. Utrata stanu duchownego (kan. 290). – 8.2. Kara ekspiacyjna wydalenia ze stanu duchownego (kan. 1336, § 1, 5°). – 8.3. Zastosowanie środków ostrożności przez Ordynariusza względem osoby oskarżonego w jakimkolwiek stadium procesu (kan. 1722). – 8.4. Ustanowienie trybunału. – 8.5. Wezwanie oskarżonego oraz ustanowienie adwokata (kan. 1723, § 1). – 8.6. Przesłuchanie oskarżonego. – 8.7. Oskarżony nie ma obowiązku przyznać się do przestępstwa, nie można też żądać od niego przysięgi (kan. 1727, § 2). – 8.8. – Apelacja. – 9. Skarga sporna o naprawienie szkód wynikających z przestępstwa (kan. 1729, § 1). – Zakończenie.

Wstęp

Zagadnienie wydalania duchownych na podstawie kanonicznego procesu karnego, napotkało na liczne propozycje biskupów, teologów a szczególnie prawników, którzy zachęteni zasadami ustalonymi przez Synod Biskupów w 1967 r., już w pierwszych Schematach przygotowywanego KPK naciskali na wprowadzenie zmian¹. W opracowaniu pragnę przedstawić nie tylko problemy związane z karą wydalana ze stanu duchownego na podstawie kanonicznego procesu karnego, lecz również ukazać perspektywy i nowe rozwiązania dotyczące tej tematyki.

W okresie rewizji KPK z 1917 r. zostały dokonane istotne zmiany odnośnie kary wydalania duchownych na podstawie kanonicznego procesu karnego². Ożywiona dyskusja nad ustawami dotyczącymi utratę stanu duchownego (kan. 290-293) doprowadziła do istotnych zmian w KPK z 1983 r. z zachowaniem tradycji oraz nowych rozwiązań wprowadzonych przez Sobór Watykański II.

„Kodeks będąc podstawowym dokumentem ustawodawczym Kościoła, opartym na dziedzictwie prawnym i ustawodawczym Objawienia i Tradycji, winien być uważany za niezbędne narzędzie, dzięki któremu jest zachowywany należyty porządek w życiu indywidualnym i społecznym, jak i w działaniu Kościoła”³.

Tytuł IV Księgi VII KPK z 1983 r. zajmuje się *Procesem karnym (De processu poenali)*, gdzie zostały przedstawione ogólne zasady związane z procesem karnym. Rozdział I dotyczy wstępnego dochodzenia (kann. 1717–1719). Rozdział II dotyczy przebiegu procesu

¹ Por. P. CIPROTTI, *De iure poenali canonico, quod attinet ad conversionem et reconciliationem obtinendam*, w: *Monitor Ecclesiasticus* 100 (1975) 368-369.

² Por. Z. SUCHECKI, *Il processo penale giudiziario*, w: *I giudizi nella Chiesa, processi e procedure speciali*, XXV Incontro di studio Centro Universitario “Villa S. Giuseppe” Torino 29 giugno - 3 luglio (a cura di Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico) ed. Glossa, Milano 1999, vol. 7, 227-265; tenże, *Il processo penale giudiziario nel «Codex Iuris Canonici» del 1983*, w: *Apollinaris* 73 (2000) 371-409; tenże, *Il processo penale giudiziario*, w: *AA.Vv., Il processo penale canonico* (a cura di Z. SUCHECKI), Roma 2003², 235-277; tenże, *Considerazioni sull’inflazione della pena in talune fattispecie concrete*, w: *AA.Vv., Processo penale e tutela dei diritti nell’ordinamento canonico*, Roma 2005, 349-389; tenże, *Le privazioni e le proibizioni nel Codice di Diritto Canonico del 1983*, Roma 2010.

³ JAN PAWEŁ PP. II, *Konst. Ap. Sacrae disciplinae leges*, 23 Jan. 1983, w KPK, 13.

(kann. 1720-1728). Rozdział III koncentruje się na skardze o naprawienie szkód (1729-1731).

Niniejsze opracowanie zostało zawężone do problematyki wydalania duchownych na podstawie kanonicznego procesu karnego, który stanowi punkt centralny opracowania⁴. Ustawy wyraźnie wskazują na wymagane warunki przy wszczęciu procesu karnego (kan. 1721, § 1).

Oddzielnego omówienia wymaga tematyka przedawnienia skargi karnej po wprowadzeniu w 2001 r. i sukcesywnie modyfikowanych w 2009 r. *Norm* Kongregacji Nauki Wiary oraz Modyfikacji wprowadzonych do tekstu «*Normae de gravioribus delictis*», dotyczących przestępstw, które osądza jedynie Kongregacja Nauki Wiary (15 lipca 2010 r.)⁵.

Szerszego opracowania wymaga tematyka wydalania duchownych na podstawie specjalnych upoważnień jakie otrzymały Kongregacje do Spraw Duchowieństwa oraz Rozkrzewiania Wiary jak również wyroki Roty Rzymskiej oraz decyzje Sygnatury Apostolskiej w sprawach karnych. Poszczególne decyzje opublikowane na łamach czasopism pomagają w zrozumieniu aplikacji norm prawnych wraz z nowymi wytycznymi, które się ukazują przy wymierzaniu kar.

1. Ustanowienie Rzecznika sprawiedliwości dla spraw karnych (rys historyczny)

Rzecznik sprawiedliwości (*promotor iustitiae*) powinien być ustanowiony w każdej diecezji na mocy kan. 1430 „dla spraw spornych, w których może być zagrożone dobro publiczne i dla spraw karnych, (...) [jego] obowiązkiem jest zabezpieczenie dobra publicznego” (CCEO 1990 kan. 1094; CIC 1917 kan. 1586)⁶. Zabezpieczenie dobra publicznego stoi u podstaw utworzenia urzędu rzecznika spra-

⁴ Por. Z. SUCHECKI, *Il processo penale giudiziario*, w: AA.VV., *Il processo penale canonico*, 235-277.

⁵ DOKUMENTY KONGREGACJI NAUKI WIARY, *Synteza modyfikacji wprowadzonych do «Normae de gravioribus delictis»*, w: L'Osservatore Romano, Wydanie polskie, 10 (2010) 56-57.

⁶ „Il promotore di giustizia è la persona pubblica, costituita dalla società, per tutelare il bene pubblico che deriva dalla giustizia contenuta nella legge. Il c. 1430 dichiara come dovere del promotore di giustizia la tutela del bene pubblico. Essendo di natura pubblica, l'ufficio supera il versante privato del titolare. Esiste in quanto la società ha diritto alla difesa del bene comune che deriva dall'osservanza della legge, aldilà delle considerazioni soggettive”, M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico*, Roma

wiedliwości. Należy zaznaczyć, że zabezpieczenie dobra publicznego dotyczy konkretnych osób oraz całej wspólnoty dotkniętej przez naruszenie prawa.

Urząd rzecznika sprawiedliwości nie pochodzi bezpośrednio z instytucji prawa rzymskiego. Pomimo podobieństw z urzędami, które przewidywało prawo rzymskie i prawo kościelne w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa⁷, „powszechnie uważa się, że ta figura wywodzi się od prokuratorów biskupich lub prokuratorów zajmujących się ściganiem przestępstw w XIII w.”⁸.

Na płaszczyźnie procesu śledczego (inkwizycyjnego; nazwa pochodzi od *inquiro* – poszukuję) wyłania się figura rzecznika sprawiedliwości jako *promovens* w procesie karnym do przeprowadzenia *inquisitio criminalis*. Jego poprzednikami są *fiscalis*⁹ lub *promotor*, którzy byli ustanawiani w kuriach diecezjalnych dla zabezpieczenia dobra publicznego. „Proces *per inquisitionem* rozpoczyna się bez skargi. Nie ma w nim oskarżyciela. Rolę jego spełnia sam sędzia śledczy, który nie jest już biernym widzem, jak w procesie skargowym, lecz sam odgrywa czynną rolę w procesie. Do zadań sędziego należy: wyszukiwanie świadków, biegłych, dokumentów i innych dowodów i wydanie wyroku, opierając się bądź na swobodnej ocenie dowodów, bądź na pewnych, określonych przez prawo regułach dowodowych, np. do przyjęcia dowodu trzeba dwu świadków: *testis unus, testis nullus*. Tortur nie ma, oskarżonemu podaje się do wiadomości treść oskarże-

1994, 195. Por. G. M. USAI, *Il promotore di giustizia ed il difensore del vincolo*, w: AA.VV., *Il processo matrimoniale canonico*, Città del Vaticano 1988, 135-141.

⁷ „La sua origine, infatti, non può essere cercata nel diritto romano in quanto *procuratores, defensores civitatum, advocati fisci, questores* intervengono solo in negozi civili o fungono da giudici più che da accusatori”, P. PAVANELLO, *Il promotore di giustizia e il difensore del vincolo*, w: I giudizi nella Chiesa. Il processo contenzioso e il processo matrimoniale, (a cura del gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico), Milano 1988, 109-126.

⁸ I. GORDON, *Discorso sui libri IV e V del Codex*, w: Atti del colloquio romanistica-canonistico (febbraio 1978), Roma 1979, 323. Tego samego zdania jest A. STITT, *De promotore iustitiae eiusque munere in curia diocesana*, Roma 1939.

⁹ „L’aggettivo ‘fiscale’ dal suo originario riferimento al patrimonio pubblico della Chiesa, fu esteso a significare anche l’interesse pubblico alla tutela della giustizia e delle leggi”, P. PAVANELLO, *Il promotore di giustizia e il difensore del vincolo*, 111.

nia, nazwisko donosiciela, świadków oraz ich zeznania. Ponieważ postępowanie jest tajne i pisemne¹⁰.

Proces śledczy (inkwizycyjny) przyjęty przez prawo kanoniczne w XII i XIII w. rozwinął się szczególnie w XIV w. we wszystkich krajach europejskich oprócz Anglii, gdzie przyjęto proces skargowy. Ostatecznie proces śledczy (inkwizycyjny) został zatwierdzony przez papieża Innocentego III¹¹.

Do tego czasu w Kościele stosowano proces skargowy. „W pierwszych wiekach Kościoła wymiaru kar dokonywano w postępowaniu, które dzisiaj określamy mianem karno-administracyjnego, aczkolwiek tym terminem wówczas nie posługiwano się¹²”.

Papież Innocenty III wprowadził proces śledczy (inkwizycyjny), ponieważ okazał się on skuteczny w postępowaniu przeciwko licznym herezjom, nadużyciom i skandalom. Inkwizytor posiadał władzę oskarżyciela, który prowadził proces, oraz sędziego. Brak osoby oskarżającej, różnej od sędziego, spowodował szereg dyskusji doktrynalnych. Liczni autorzy uważali za konieczne wprowadzenie figury oskarżyciela, prowadzącego śledztwo *inquisitio criminalis*, zbierającego świadków oraz dowody popełnionego przestępstwa¹³. Według A. Stitta, który dogłębnie przedstawił rolę rzecznika sprawiedliwości w kurii diecezjalnej, dla uniknięcia utożsamiania roli sędziego i oskarżyciela w procesie karnym odczuwano potrzebę rozgraniczenia kompetencji oraz wprowadzenia w procesie karnym funkcji publicznego oskarżyciela¹⁴. Dotychczas te funkcje wykonywał jedynie sędzia¹⁵.

¹⁰ M. MYRCHA, *Prawo karne: komentarz do piątej księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego*, tom II, *Kara*, Warszawa 1960, 888.

¹¹ Por. P. V. AIMONE, *Il processo inquisitorio: inizi e sviluppi secondo i primi decretalisti*, w: *Apollinaris* 67 (1994) 592-594.

¹² M. MYRCHA, *Prawo karne: komentarz do piątej księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego*, 870; O. CASSOLA, *De applicatione poenarum ad modum praecepti*, w: *Apollinaris* 33 (1960) 226-227.

¹³ Por. P. V. AIMONE, *Il processo inquisitorio: inizi e sviluppi secondo i primi decretalisti*, 595-596.

¹⁴ A. STITT, *De promotore iustitiae eiusque munere in Curia Diocesana*, 32-33. I. G. GLYNN, *The promotor of justice*, Washington 1936. Por. I. ZUANAZZI, *Le parti e l'intervento del terzo*, w: *Il processo matrimoniale canonico*, Città del Vaticano 1994, 345.

¹⁵ Por. W. TRUSEN, *Der Inquisitionsprozess. Seine historische Grundlagen und frühen Formen*, w: *Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Kann. Abt.* (1988) 168-230.

Kto jednak mógł prosić o rozpoczęcie procesu śledczego (inkwizycyjnego)? Od samego początku proces śledczy (inkwizycyjny) charakteryzuje się obecnością sędziego inkwizytora¹⁶. W przypadku procesu *ex officio*, wynikającego *ad clamorem fame*, sędzia udawał się do miejsca zamieszkania oskarżonego, aby lepiej poznać jego osobę i zarzuty. Proces rozpoczął się odczytaniem mandatu zawartego w *lettere inquisitionis*, bez formalnego przedstawienia skargi powodowej (libellus). Wystarczyło jedynie odczytanie popełnionych przestępstw przez oskarżyciela. „Proces kanoniczny rozumiał, że trzeba wynaleźć energiczniejszego i pewniejszego oskarżyciela; szukając takiego oskarżyciela, prawo znalazło go w osobie samego sędziego. Przekreślono więc odrębnego oskarżyciela, przekreślając jedną stronę procesu, przekreślono i drugą, tj. oskarżonego i jego obronę w rozumieniu strony procesowej i stworzono sytuację dla procesu inkwizycyjnego symptomatyczną, tj. połączenie w jednej osobie roli oskarżyciela, obrońcy i sędziego”¹⁷.

Mimo to trzeba zaznaczyć, że nie są jasne do końca motywy i racje, które wpłynęły na ewolucję procesu śledczego od *inquisitio ex officio* aż do procesu *cum promovente*¹⁸. Według jeszcze innej teorii powstanie *promovens* wynika ze zmiany *denunciatio* na *inquisitio*, która nastąpiła w momencie stwierdzenia złej wiary oskarżyciela.¹⁹ Jeżeli udowodniono niewinność oskarżonego a zarzuty przedstawione w skardze powodowej okazały się niesłuszne, karano oskarżyciela.²⁰ Stąd też oskarżyciel mógł prosić o udział w procesie, aby osobiście przedstawić dowody, stając się jednocześnie stroną w procesie śled-

¹⁶ Tamże, 607.

¹⁷ S. ŚLIWIŃSKI, *Proces karny, część ogólna*, Warszawa 1936, 16.

¹⁸ M. MIELE, *Il promotore di giustizia nelle cause di nullità matrimoniale*, w: Studi sul processo matrimoniale canonico (a cura di S. GHERRO), Padova 1991, 135-177.

¹⁹ L. SCAVO LOMBARDO, *Il promotore di giustizia nel processo canonico*, w: Rivista di diritto processuale civile, 140-141.

²⁰ „Od niesłusznych oskarżeń broni *poena talionis*, to jest taka sama kara spotykająca oskarżyciela, na jaką zasłużyłby oskarżony, gdyby mu winę udowodniono. Oskarżyciel, w procesie akuzacyjnym, zobowiązywał się na piśmie, że udowodni swoje zarzuty, albo sam podda się karze, na którą byłby skazany oskarżony. Wymóg ten podkreśla Papież Pius V (1566–1572), w konst. *Cum primum* z r. 1566, nakazując stosować karę talionu do tych, którzy fałszywie i bezpodstawnie oskarżają o symonię, bluźnierstwo, konkubinat”, M. MYRCHA, *Prawo karne: komentarz do piątej księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego*, 870-871.

czym. W przeprowadzanym dochodzeniu ważne miejsce zajmuje śledztwo (inkwizycja) *cum pro movente*.²¹ Z powyższą teorią nie zgadza się jednak M. Miele²², który uważa za słuszne rozwiązanie faworyzujące przejście z procesu śledczego *inquisitio cum promovente* do skargowego *denunciatio iudicialis*. Stanowisko prof. Mariana Myrchy, wybitnego znawcy prawa karnego, jest w tej kwestii bardziej uzasadnione i przekonujące: „Historycznie biorąc, proces skargowy jest starszy od procesu śledczego. Zjawisko to da się łatwo wytłumaczyć potrzebą ścigania najpierw przestępstw prywatnych, następnie publicznych. Pierwotny proces karny zlewał się z procesem cywilnym. Nie odczuwano wówczas jeszcze potrzeby tępienia przestępstw w interesie ogólnym; przestępstwo traktowano jako naruszenie sfery wyłącznie osoby pokrzywdzonej, która dochodziła swej krzywdy w formie procesu cywilnego”.²³

Dzięki instytucji procesu śledczego (inkwizycyjnego) możemy zrozumieć ewolucję urzędu i funkcji, jakie odegrał w kościelnym prawie karnym rzecznik sprawiedliwości, jak również jego rolę, zadania i obowiązki w kanonicznym procesie karnym.

„Idea ochrony dobra publicznego, pojętego szeroko, jest ściśle związana z kościelną władzą rządzenia, dlatego prawo kościelne przez długi czas nie знаło osobnej instytucji rzecznika dobra publicznego. Instytucja ta zrodziła się w drodze zwyczaju, głównie na gruncie procesu karnego, w którym z czasem pojawił się publiczny oskarżyciel. Pewne elementy działalności publicznego oskarżyciela widoczne są w funkcji tzw. świadków synodalnych (*testes sinodales, iuratores synodi*); wprawdzie nie wszczynali oni postępowania karnego, jednakże obowiązkiem ich było informowanie biskupa na synodzie o przejawach życia niezgodnego z prawem w diecezji. Pojawili się oni już w IX wieku; przypomnieli o nich Sobór Laterański IV w 1215 r.”²⁴

Papież Innocenty III wpłynął jako pierwszy na ustanowienie figury promotora (*promovens*). W procesie śledczym (inkwizycyjnym) oskarżyciel staje się rzecznikiem głosu publicznego (*quasi fama deferente*

²¹ L. SCAVO LOMBARDO, *Il promotore di giustizia nel processo canonico*, 140-141.

²² M. MIELE, *Il promotore di giustizia nelle cause di nullità matrimoniale*, 143.

²³ M. MYRCHA, *Prawo karne: komentarz do piątej księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego*, 876.

²⁴ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II: Dobra doczesne Kościoła, Sankcje w Kościele Procesy*, Olsztyn 1990, 199.

vel denunciante clamore), a ponadto zostaje ustanowiona zasada, że sędzia nie może być oskarżycielem ani oskarżyciel sędzią (*non tam quam sit idem ipse accusator et iudex*). Zasada ta została ostatecznie potwierdzona w roku 1215 na Soborze Lateraneńskim IV konstytucją *Qualiter et quando*. Nowością tej konstytucji są postanowienia, na mocy których w procesie śledczym (inkwizycyjnym) należy przedstawić świadków a nie tylko oskarżycieli. Zeznania świadków muszą być poparte dowodami. „Zgodnie z zarządzeniem papieża Innocentego III, z urzędu przełożony Kościelny podejmował śledztwo ogólne, ilekroć głos publiczny posądzał kogoś o popełnienie przestępstwa. Jeżeli na podstawie ogólnego śledztwa okazało się prawdopodobnym popełnienie przestępstwa przez zniesławionego, wówczas występowano przeciwko niemu z oskarżeniem. Z urzędu zaskarżano także, gdy denuncjator nie chciał pełnić roli oskarżyciela, a podejrzany nie przyznał się do popełnionego przestępstwa. W tym wypadku dla utrzymania zasady skargowości w procedurze kanonicznej oskarżenie wnosił z urzędu promotor sprawiedliwości lub *procurator fiscalis*. Sędzia, na żądanie promotora sprawiedliwości, z urzędu zobowiązany był wszcząć śledztwo i przy pomocy świadków lub innych dowodów wykazać uzasadnienie podejrzenia, ewentualnie je obalić”.²⁵

Rola i funkcje promotora sprawiedliwości w procesie karnym zostały opisane w bardzo ważnym dekrete *Olim* papieża Grzegorza IX. Wymieniony dekret nakazuje ustanowienie osób, które będą stanowiły stronę w procesie przeciwko opatowi. Papież Innocenty IV, komentując wymieniony dekret, informuje jednocześnie, że w praktyce śledczy (inkwizytor) *ex officio* ma być wspomagany przez współpracownika, nazywanego „*especialiter deputatus ad ministerium inquisitionis*”.

Figura promotora była znana już w czasie Soboru Lateraneńskiego IV, mimo to w trybunałach nie była na stałe ustanowiona. W XIII w. zadaniem promotora było przedstawienie zarzutów, przygotowanie pytań dla oskarżonego, zebranie świadków oraz odpowiednich dowodów.

Wielką zasługą procesu śledczego (inkwizycyjnego) było wyłonienie stałej funkcji – odpowiedzialnego *pro legis tutela*. Rola promotora sprawiedliwości wywodzi się w swoich początkach z tejsze prywatnej figury odpowiedzialnego za dochodzenie, który z czasem staje się osobą nieodzowną w obronie dobra publicznego.

²⁵ Tamże, 875.

W różnych okresach historycznych promotora sprawiedliwości określano jako: *promotor curiae, procurator curiae ad excessus corrigendos, promotor excessum, procuratores curiarum ecclesiasticarum, advocatus fiscalis, procurator fiscalis, fisci procurator, promotor, procurator, defensor matrimonii, defensor vincoli*²⁶. Według F. M. Cappello do kompetencji promotora sprawiedliwości należały sprawy sporne, administracyjne i karne²⁷.

Szczególną uwagę zwrócono na funkcję, zadania i kompetencje promotora sprawiedliwości w XIV w., gdy biskupi wprowadzili urząd oskarżyciela odpowiedzialnego za wszczęcie postępowania celem wymierzenia kar za popełnione przestępstwa²⁸.

Sobór Trydencki²⁹ ustanawia podwójną formę procesu karnego w Kościele.³⁰

W XVI i XVII w., pomimo braku odpowiednich ustaw, w sposób stały został ustanowiony w diecezjach urząd rzecznika sprawiedliwości. Do obowiązków rzecznika sprawiedliwości należy czujność nad zachowaniem ustaw, jak również badanie faktów i okoliczności popełnionych przestępstw w dochodzeniu wstępnym. Z czasem zostaje wprowadzona zasada o jego nieodzownej obecności w procesie karnym. W przeciwnym razie dany wyrok stawał się dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej.

2. Ustanowienie prokuratorów Stolicy Apostolskiej w celu ochrony dobra publicznego

Bardzo ważne okazały się ustawy dotyczące prokuratorów Stolicy Apostolskiej, którzy mieli bardzo szerokie kompetencje i zajmowali

²⁶ Por. F. J. RAMOS, *I tribunali ecclesiastici: costituzione, organizzazione, norme processuali, cause matrimoniali*, Roma 2000², 175. P. A. BONNET, *Le défenseur du lien*, w: *Cahiers de droit ecclésiastique* 4 (1987) 65-80; J. J. BURKE, *The Defender of the bond in the New Code*, w: *The Jurist* 45 (1985) 210-229; N. CAPPONI, *I principi della pubblicità e della parità delle parti*, w: *Il Diritto Ecclesiastico* (1984) 164-175.

²⁷ F. M. CAPPELLO, *La figura giuridica del promotore di giustizia e la sua funzione nel processo matrimoniale canonico*, w: *Studi in onore di C. Calisse*, Milano 1939, vol. 2, 170.

²⁸ L. SCAVO LOMBARDO, *Il promotore di giustizia nel processo canonico*, 142.

²⁹ Sobór Trydencki, ses. XIII, cap. 6 de ref.: „... etiam si ex officio, aut per inquisitionem, seu denunciationem vel accusationem, sive alio quovis modo procedatur...”.

³⁰ M. MYRCHA, *Prawo karne: komentarz do piątej księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego*, 877.

się prowadzeniem procesów karnych przekazywanych z innych kurii, które nie miały w Rzymie własnego przedstawiciela. W czasie wykonywania swoje funkcji prokurator Stolicy Apostolskiej nie mógł przyjmować darów od powoda. Miał on ponadto obowiązek bycia obecnym w czasie zawiązywania sporu, mającego na celu wymierzanie lub deklarację kary.

Papież Benedykt XIII ustanowił 12 czerwca 1724 prokuratora generalnego dla apelacji od wyroków w sprawach karnych we wszystkich kuriach, które nie miały swojego prokuratora w Rzymie.

W poszczególnych diecezjach działali prokuratorzy biskupi zwani również *procuratores fiscales*, ale ich funkcje i kompetencje nie były jasno określone.

Wielkie znaczenie w historii kanonicznego prawa karnego odegrała instrukcja Kongregacji Biskupów i Zakonników z dnia 11 czerwca 1880 r., nakazująca ustanowienie we wszystkich diecezjach prokuratora fiskalnego (rzecznika sprawiedliwości), którego obowiązkiem miała być ochrona dobra publicznego i troska o zachowanie prawa kościelnego: „*Unicuique Curiae opus est Procurator fiscali pro iustitiae et legis tutela*”.³¹ „W myśl rzeczonej instrukcji w każdej kurii ma być powołany urzędnik, którego instrukcja określa mianem ‘*procurator fiscalis*’; do zadań jego należy troska o ochronę dobra publicznego poprzez czujne baczenie, by prawa kościelne były przestrzegane, a w razie ich naruszenia – by winni ponosili karę”.³²

Instrukcja dała cenne wytyczne co do sposobu prowadzenia procesu karnego. „Odtąd kanoniczny proces karny jest mieszany, tj. śledczo-skargowy. Każdą skargę karną, którą wnosi osoba publiczna, o ile przestępstwo nie jest pewne całkowicie, poprzedza śledztwo”.³³

Instrukcja powierza rzecznikowi sprawiedliwości obowiązek dbania o dyscyplinę kleru za pomocą środków zaradczych dla zapobieżenia przestępstwom, poprzez nakładanie pokuty i zmianę lub zastąpienie kar. Do środków zaradczych należą: rekolekcje, upomnienia lub nagany. Środki karne powinny być ogłoszone na piśmie, a co za tym idzie możliwe do stwierdzenia na podstawie dokumentu.

³¹ Tamże, nr 13, 328.

³² Tamże, 878-879.

³³ Tamże, 878.

W postępowaniu sądowym wszczętym przez Ordynariusza celem wymierzenia kary, oskarżony ma możliwość wyznaczenia obrońcy w osobie innego kapłana lub osoby świeckiej. Obrońca ma możliwość zapoznania się z aktami sprawy.

Według Instrukcji z urzędu należy przekazać rzecznikowi sprawiedliwości zebrany materiał celem wyjawienia prawdy. Rzecznik sprawiedliwości wyznacza datę na przedstawienie oskarżenia i dowodów. W ustalonym dniu na dyskusję sprawy rzecznik sprawiedliwości w obecności wikariusza generalnego, obrońcy i przy współudziale notariusza przedstawia oskarżenie, dając możliwość zajęcia stanowiska przez obronę. Po wysłuchaniu promotora sprawiedliwości i obrońców następuje wydanie wyroku.³⁴

3. Rola rzecznika sprawiedliwości w sprawach dyscyplinarnych i karnych³⁵

Po sześciu latach wymierzania kar w sprawach dyscyplinarnych i karnych na podstawie Instrukcji z 11 czerwca 1880 r. Kongregacji dla Biskupów i Zakonników opublikowała kolejne wyjaśnienie wspomnianej Instrukcji³⁶. Powodem było nieprzestrzeganie formalności proceduralnych, a zwłaszcza możliwość skrótowego postępowania w sprawach dyscyplinarnych i karnych, na jakie zezwalała instrukcja.

„Na przełomie XIX i XX wieku w faktycznym użyciu był proces inkwizycyjny, jednakże i ta procedura nie była ściśle przestrzegana i uległa licznym zmianom w ostatnich latach przed wejściem w życie Kodeksu prawa kanonicznego. Na początku XX wieku proces inkwizycyjny był rzadkim objawem, ponieważ w sprawach karnych najczęściej stosowano postępowanie skrócone (...)”³⁷.

³⁴ Tamże, nr XXXV, 333.

³⁵ S. CONGREGATIONE EPISCOPORUM ET REGULARIUM, *Dispositivo provisoria pro actis appellationis in causis criminalibus*, ASS 19 (1886) 296-298.

³⁶ S. CONGREGATIONE EPISCOPORUM ET REGULARIUM, *Instr. Pro Ecclesiasticis Curii quod modum procedendi oeconomice in causis disciplinaribus et criminalibus clericorum* (11 Iun. 1880), ASS 13 (1894) 324-336.

³⁷ „W praktyce najczęściej łączono zwykły proces karny z postępowaniem sumarycznym, tak że nie posługiwano się wyłącznie ani procesem skróconym, ani zwykłym procesem karnym. Do takiego łączenia zmuszała i wymieniona instrukcja z 1880 r., która aczkolwiek zawierała pewne normy procesu karnego, nie była jednak wystarczająca do przeprowadzenia pełnego procesu karnego i musiała być uzupełniana w licznych artykułach przez przepisy prawa powszechnego. Z tej racji oba sposoby po-

Wyjaśnienie Kongregacji dla Biskupów i Zakonników wprowadza gwarancje, które mają być zachowane w czasie prowadzenia procesu w celu poznania prawdy i ustalenia winy lub niewinności oskarżonego. W myśl wyjaśnienia promotor sprawiedliwości po otrzymaniu na piśmie opinii obrony, jeśli będzie uważał za stosowne, może odpowiedzieć piśmennie na przedstawione argumenty³⁸. Wyjaśnienie Kongregacji dla Biskupów i Zakonników nakazało, aby podczas dyskusji sprawy, w odróżnieniu od procesu małżeńskiego, oskarżony miał prawo jako ostatni pisać lub mówić osobiście lub przy pomocy adwokatów³⁹. Zarówno obrońca jak i promotor sprawiedliwości nie mogli uczestniczyć w czasie dyskusji sprawy prowadzonej przez kardynałów⁴⁰.

4. Poszerzenie kompetencji rzecznika sprawiedliwości w procesach małżeńskich – Instrukcja *Provida Mater Ecclesia* (15 sierpnia 1936)⁴¹

Instrukcja *Provida Mater Ecclesia*, oceniana według ekspertów prawa jako „podręcznik” do prowadzenia procesów małżeńskich, którego wskazania i wytyczne należy zachowywać w trybunałach diecezjalnych, w kilku punktach omawia również zadania i obowiązki promotora sprawiedliwości⁴². Pomijamy jednak szczegółową analizę tegoż dokumentu, jako że, jak wspomniano, omawia przede wszystkim rolę rzecznika sprawiedliwości w procesach małżeńskich⁴³.

stępowania brane były faktycznie nie za niezależne i oddzielne, ale za wzajemnie się uzupełniające i ściśle ze sobą połączone formy postępowania w sprawach karnych”, M. MYRCHA, *Prawo karne: komentarz do piątej księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego*, 878.

³⁸ S. CONGREGATIONE EPISCOPORUM ET REGULARIUM, *Dispositivo provisorio pro actis appellationis in causis criminalibus*, nr III, 296-297.

³⁹ „De responso Procuratori fiscalis, Defensor, debita cautela, cognitionem su mere potest coram Iudice relatore, ut replicare ultimo valeat, pariter in scriptis”, nr IV, 297.

⁴⁰ „Omnino autem excluditur Defensoris et Procuratoris Fisci praesentia in comitiis Cardinalium, quando causa resolvenda proponitur”, tamże, nr V, 297.

⁴¹ S. CONGR. SACRAMENTORUM, *Instr. Provida Mater Ecclesiae*, 15 aug. 1936, AAS 28 (1936) 313-361.

⁴² E. M. EGAN, *I processi speciali (matrimoniale e penale)*, w: *Il nuovo Codice di Diritto Canonico: novità, motivazione e significato*, (Atti della Settimana di Studio 26 - 30 aprile 1983), 490-501.

⁴³ Prof. J. GRZYWACZ, *Promotor sprawiedliwości i jego udział w sprawach małżeńskich*, Lublin 1974, 81-136; tenże, *Promotor sprawiedliwości, jego mianowanie i przymioty*, w: *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 14 (1967) fasc. 5, 41-59; L. LAZZARATO,

Interesuje nas natomiast fakt, że Audytor Roty Rzymskiej, prałat E. M. Egan, zaproponował opublikowanie instrukcji do prowadzenia procesów karnych⁴⁴. Wobec krytycznych uwag osób, według których do rzadkości należą przypadki karne rozpatrywane w trybunałach kościelnych, Audytor Roty Rzymskiej zajął jasne stanowisko: powodem do opracowania powinny być właśnie sprawy karne należące do wyjątków.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że procesy karne są ściśle powiązane z zasadniczą wizją Kościoła według Soboru Watykańskiego II, która się uwidacznia szczególnie w pozycji Kościoła odnośnie praw człowieka i ich obrony.

5. Rola rzecznika sprawiedliwości w procesie karnym w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. w kan. 1586⁴⁵ ustawodawca po raz pierwszy użył terminu *promotor iustitiae* (w miejsce poprzednich określeń: *procurator* lub *promotor fiscalis*) dla określenia osoby, która jest odpowiedzialna z urzędu za ochronę norm kościelnych w sprawach spornych⁴⁶. Termin ten przetłumaczono na j. polski jako *rzecznik sprawiedliwości*. W procesie karnym natomiast nazywa się go oskarżycielem publicznym.⁴⁷ „Rzecznikiem sprawiedliwości jest osoba mianowana przez władzę kościelną po to, by z urzędu bronić praw Kościoła i stać na straży przepisów prawa w sprawach spornych, a w sprawach karnych występować jako oskarżyciel publiczny”.⁴⁸

Il promotore di giustizia esercita funzioni giurisdizionali?, w: *Il Diritto Ecclesiastico*, 48 (1937) 366; F. ROBERTI, *De condizione processuali promotoris iustitiae, defensoris vincluli et coniugum in causis matrimonialibus*, w: *Apollinaris* 11 (1938) 573-584; S. ROMANI, *Il promotore di giustizia*, w: *Monitor Ecclesiasticus* 48 (1936) 119-121; R. ROMANO, *Della natura dell'intervento del promotore di giustizia nelle cause matrimoniali*, Roma 1937.

⁴⁴ E. M. EGAN, *I processi speciali (matrimoniale e penale)*, 501.

⁴⁵ „Constitutur in dioecesi *promotor iustitiae et defensor vinculi*: ille pro causis, tum contentiosis in quibus bonum publicum, Ordinarii iudicio, in discrimen vocari potest, tum criminalibus; iste pro causis, in quibus agitur de vinculo sacrae ordinationis aut matrimonii” (kan. 1586)

⁴⁶ Por. T. PIERONEK, *Kościelne prawo procesowe*, w: *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, podręcznik dla duchowieństwa (pod red. E. SZTAFROWSKI), Warszawa 1979, t. 2, 458.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

Pomimo że w przetłumaczonych wersjach Kodeksu Prawa Kanonicznego zaproponowano termin *rzecznik sprawiedliwości*, a w publikacjach używa się zarówno jednego jak i drugiego pojęcia, wydaje się, że nazwa *promotor sprawiedliwości* bardziej odpowiada terminowi łacińskiemu.⁴⁹

Według Kodeksu Prawa Kanonicznego na mocy kan. 65 nr 2 schematu A (kan. 1587 KPK 1917) promotor sprawiedliwości miał bronić z urzędu praw Kościoła: „in quolibet processu administrativo et in quocumque actu extraiudiciali, in quibus iura, praesertim Ecclesiae, sed et personarum quoque privatarum in discrimen adduci videantur Superiori actum ex equenti”.

5.1. Wykrycie przestępstwa i jego sprawcy w czasie śledztwa

Według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. sędzia śledczy, z zachowaniem wszelkich środków ostrożności w celu uniknięcia zniesławienia oskarżonego, może w czasie prowadzonego śledztwa porozumieć się z rzecznikiem sprawiedliwości, przedstawiając mu przed zamknięciem dochodzenia akta sprawy oraz informując go jednocześnie o napotkanych trudnościach.⁵⁰ Ważną rolę na tym etapie odgrywa Ordynariusz, który po zakończeniu śledztwa decyduje na podstawie zebranego materiału, czy należy wszcząć proces karny lub postępowanie karnoadministracyjne. „W wypadku wyjaśnienia lub nakładania kary wyrokiem sądowym istnieje obowiązek zachowania procedury kanonicznej w zakresie wydania wyroku sądowego. Natomiast w razie kary zaciągniętej siłą faktu (*latae sententiae*) lub nakładanej (*ferendae sententiae*) – stosowanej jednak na sposób nakazu partykularnego – należy karę wyjaśnić lub nałożyć (zastosować) bądź na piśmie, bądź też wobec dwóch świadków, wyłuszczając powody, czyli poda-

⁴⁹ „Rzecznika sprawiedliwości nazywa się też promotorem sprawiedliwości z łac. *promotor iustitiae*”, tamże; por. T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II: Dobra doczesne Kościoła, Sankcje w Kościele Procesy*, 198-200; J. GRZYWACZ, *Promotor sprawiedliwości i jego udział w sprawach małżeńskich*, Lublin 1974; tenże, *Promotor sprawiedliwości, jego mianowanie i przymioty*, w: *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 14 (1967) fasc. 5, 41-59; tenże, *Promotor sprawiedliwości*, Lublin 1972; S. BISKUPSKI, *Promotor sprawiedliwości. Nazwa i pojęcie urzędu*, w: *Ateneum Kapłańskie* 42 (1938) 482-484.

⁵⁰ „Inquisitor, antequam inquisitionem claudat, potest promotoris iustitiae consilium exquirere quoties in aliquam difficultatem inciderit, et cum eo acta communicare” (kan. 1945).

jąc uzasadnienie, z zachowaniem jednak w mocy kan. 2193 (por. kan. 2225)⁵¹.

W przypadku, gdy za popełnione przestępstwa Kodeks Prawa Kanonicznego nie nakazuje zastosowania procesu sądowego dla ukarania winnego lub stwierdzenia, że winny zaciągnął karę siłą faktu, Ordynariusz miejsca stosuje naganę sądową w celu ukarania winnego.

Ordynariusz odgrywa decydującą rolę przy udzieleniu nagany sądowej osobiście lub przez upoważnionego oficjale.

Jeżeli Kodeks Prawa Kanonicznego za popełnione przestępstwo przewiduje ekskomuniki zastrzeżone Stolicy Apostolskiej w sposób najbardziej specjalny czy specjalny lub gdy wyrok ma tylko wyjaśnić zaciągniętą wcześniej karę oraz gdy według oceny a miejsca nagana jest niewystarczająca do naprawienia zgorzenia i przywrócenia naruszonej sprawiedliwości, akta śledztwa powinny być przekazane rzecznikowi sprawiedliwości⁵².

Przestępstwa notoryczne lub pewne nie wymagały śledztwa. W tym wypadku ustawodawca nakazuje przeprowadzenie dochodzenia przed pociągnięciem oskarżonego do odpowiedzialności karnej, a także przy nakładaniu, jak również wyjaśnianiu zaciągniętej kary. „Przedmiotem procesu karnego są przestępstwa publiczne, z wyjątkiem tych, o których mowa w kan. 2168-2194. Przestępstwa mieszanego forum (a więc takie, za które przewidują karę zarówno prawo kościelne jak i świeckie) ordynariusz nie powinien z reguły dochodzić w odniesieniu do świeckich, jeśli sąd państwowy dostatecznie zaradza dobru publicznemu. Wreszcie pokuta, karne środki zaradcze, ekskomunika, suspensa, interdykt – jeśli tylko przestępstwo jest pewne – mogą być nałożone również nakazem pozasądowym”⁵³.

5.2. Wniesienie oskarżenia przez rzecznika sprawiedliwości (kan. 1934)

Rzecznik sprawiedliwości wnosi z urzędu oskarżenie przeciw przestępcy⁵⁴. Tak oto mówi o tym kan. 1934: „wniesienie oskarżenia czyli

⁵¹ T. PIERONEK, *Kościelne prawo procesowe*, 568-569.

⁵² „Si correptio iudicialis vel insufficiens sit ad reparationem scandali et restitutionem iustitiae, vel adhiberi nequeat quia reus delictum denegat, vel inutiliter adhibita fuerit, Episcopus, aut officialis, de eius speciali mandato, praecipiat ut acta inquisitionis tradantur promotori iustitiae” (kan. 1954).

⁵³ Por. T. PIERONEK, *Kościelne prawo procesowe*, 529.

⁵⁴ Por. M. LEGA, *Partes actoris in iudicio criminali et diversae formae processu criminalis*, w: *Acta Congressus iurid, internat.*, Roma 1937, vol. 4, 469-474.

zaskarżenia przestępcy jest zarezerwowane jedynie promotorowi sprawiedliwości, z wyłączeniem wszystkich innych⁵⁵. W tym celu wszystkie dokumenty dochodzenia wstępnego powinny być przekazane rzecznikowi sprawiedliwości, aby mógł zapoznać się z popełnionym przestępstwem oraz sformułować jednocześnie oskarżenie, przedkładając je razem z aktami sędziemu.⁵⁶ Uzasadnienie oskarżenia pozwalającego na wniesienie sprawy powinno wynikać z dowodów zebranych w czasie wstępnego dochodzenia, prowadzonego w celu wykrycia sprawcy popełnionego przestępstwa (Kan. 1717, §§ 1-3).

„Kanoniczny proces karny, ze względu na swą istotę prawną, należy niewątpliwie do dziedziny prawa publicznego. Uzasadnia się to mianowicie tym, że w tymże procesie zawiązuje się stosunek procesowy między Kościołem a oskarżonym, nie w interesie wyłącznie prywatnym, lecz w interesie grupy społecznej, w interesie ogółu. Publiczny charakter kanonicznego procesu karnego podkreśla prawodawca w kan. 1934, stwierdzając, że w roli oskarżyciela nie może wystąpić osoba prywatna, lecz wyłącznie *promotor iustitiae*, którego stanowisko opiera się na zasadach prawa publicznego”.⁵⁷

*Normy Trybunału Roty Rzymskiej z 29 czerwca 1934 r., w art. 24, § 1 nakazują: „Promotor iustitiae intervenire debet in omnibus causis criminalibus, item que in contentiosis in quibus bonum publicum in discrimen vocari potest, iis exceptis quae ad vinculi Defensorem spectant”.*⁵⁸ W czasie przebiegu procesu karnego zachowuje się normy procesu spornego.

6. Pojęcie kary kościelnej

„Kościół posiada wrodzone i własne prawo wymierzania sankcji karnych wiernym popełniającym przestępstwo” (por. kan. 1311). Pierwszym celem i najwyższym prawem Kościoła jest zbawienie dusz „*salus animarum suprema lex*”. Kara jest konieczna we wspólnocie

⁵⁵ „Actio seu accusatio criminalis uni promotori, ceteris omnibus exclusis, reservatur”.

⁵⁶ „Promotor statim conficiat accusationis libellum eumque exhibeat iudici secundum normas in Sectione Prima statutas” (kan. 1955).

⁵⁷ M. MYRCHA, *Prawo karne: komentarz do piątej księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego*, 880.

⁵⁸ PIUS PP. XI, *Normae Sacrae Romanae Rotae Tribunalis*, (29 iun. 1934), w: AAS 26 (1934) 449-491.

kościelnej do naprawienia zgorszenia, wyrównania naruszonej sprawiedliwości i doprowadzenia do poprawy winnego (por. kan. 1341)⁵⁹.

Kara kościelna według KPK z 1917 r., „jest pozbawieniem jakiegoś dobra, dokonany przez uprawnioną do tego władzę w celu osiągnięcia poprawy przestępcy i ukarania przestępstwa” (por. kan. 2215). Duchownym diecezjalnym, jak i zakonnikom, którzy popełnili przestępstwa Ordynariusz może zakazać lub nakazać przebywanie na określonym miejscu lub terytorium (por. kan. 1337, § 1).

Każda kara zmierza do osiągnięcia zbawienia przestępcy, jako ostatecznego celu i w konsekwencji jego nawrócenia⁶⁰. Kara w sposób szczególnie jest konieczna do ochrony dyscypliny kościelnej. Poprzez aplikację kar chroniona jest dyscyplina kościelna, jak również zachowywany jest słuszny porządek.

Pozbawienia i zakazy wynikające z kar kościelnych mają na celu doprowadzenie do poprawy winnego⁶¹. Kościół – sakrament zbawienia nie może tolerować wiernych, którzy popełniają przestępstwa, lecz ma obowiązek wymierzania kar, wypełniając w ten sposób swoją misję wobec winnego⁶².

Sankcje karne w Kościele stanowią ostateczność *extrema ratio*. Gdy Ordynariusz uzna, że ani braterskie upomnienie, ani nagana, ani też inne środki pasterskiej troski nie mogą w sposób wystarczający naprawić zgorszenia, wyrównać naruszonej sprawiedliwości i doprowadzić do poprawy winnego, wtedy wymierza kary⁶³. Kan. 1317 nakazuje: „kary należy o tyle ustanawiać, o ile są rzeczywiście konieczne do lep-

⁵⁹ Por. P. CIPROTTI, *Qualche punto caratteristico della riforma del diritto penale canonico*, w: Ephemerides Iuris Canonici 46 (1990) 122.

⁶⁰ Por. J. ARIAS, *De poena canonica in ordine ad delinquentis conversionem et eius reconciliationem in primaeva Ecclesia et in hodierna*, 363-367.

⁶¹ Por. A. MARZOA, *Los delictos y las penas canonicas*, w: AA.VV., *Manual de derecho canonico*, Pamplona 1988, 667-669.

⁶² «L'analisi del divenir colpevole e del liberarsi dalla colpa rivela la stessa tendenza verso il Trascendente; essa fa entrare in campo considerazioni e riguardi, di cui la scienza e la pratica del diritto penale non hanno bensì da trattare ex professo, ma dei quali dovrebbero avere una sufficiente cognizione, affinché altri possano renderli utilizzabili al fine della esecuzione della pena ed applicarli a vantaggio del colpevole», PIUS PP. XII, Alloc. (5 feb. 1955), w: AAS 47 (1955) 78.

⁶³ Por. H. PREE, *Esercizio della potestà e diritti dei fedeli*, w: AA.VV., *I principi per la revisione del codice di Diritto Canonico. La ricezione giuridica del Concilio Vaticano II*, Milano 2000, 305-306.

szego zachowania dyscypliny kościelnej”⁶⁴. Kryterium konieczności kar stanowi regułę generalną przy ustanawianiu jakiejkolwiek kary⁶⁵.

Analizując kan. 1342 zauważamy, że do wymierzania kar ustawodawca zaleca podwójny proces karny: administracyjny i sądowy, z preferencją procesu karno-sądowego⁶⁶.

KPK z 1983 r. w kan. 1317 zaleca redukcję kar kościelnych, pomimo, że są konieczne dla dobra Kościoła oraz osiągnięcia zbawienia dusz: “Poenas eatenus constituentur, quatenus necessariae sint ad aptius providendum disciplinae ecclesiasticae”⁶⁷.

6.1. Podział kar kościelnych⁶⁸

Prawodawca w kan. 1312, § 1 przedstawia podział sankcji w Kościele. Ze względu na cel rozróżniamy: kary poprawcze, czyli cenzury (ekskomunika, interdikt i suspensa)⁶⁹; kary ekspiacyjne⁷⁰. Zgodnie

⁶⁴ Por. F. COCCOPALMERIO, *La normativa penale della Chiesa*, 296-298.

⁶⁵ „Il criterio dell’effettiva necessità è quello più importante, che manifesta lo spirito e la finalità del diritto penale nella Chiesa e per la Chiesa”, L. CHIAPPETTA, *Il Codice di Diritto Canonico: Commento giuridico-pastorale*, vol. 2, n. 4294.

⁶⁶ Por. *Communicationes*, 1 (1969) 84; P. CIPROTTI, *De iure poenali canonico quod attinet ad conversionem et reconciliationem obtinendam*, w: *Monitor Ecclesiasticus* (1975) 368-369.

⁶⁷ Por. *Communicationes*, 1 (1969) 84. Nel Motu Proprio con cui sarebbe dovuto essere pubblicato, separatamente, la parte della riforma penale, si spiega che la diminuzione delle pene nella Chiesa è anche un atto di fiducia che la Chiesa compie nei confronti del cristiano di oggi, maggiormente consapevole della propria dignità e responsabilità. Por. *Schema documenti quo disciplina*, 12.

⁶⁸ „Il criterio della denominazione potrebbe apparire eccessivamente nominalistico, ma corrisponde a una precisa opzione del nuovo Codice canonico che vuole evitare le definizioni”, *Communicationes* 2 (1970) 101; 8 (1976) 169; 9 (1977) 148; F. COCCOPALMERIO, *La normativa penale della Chiesa*, 297.

⁶⁹ Por. J. SYRYCZYK, *Kara ekskomuniki a pełna wspólnota kościelna według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, 173-176; A. BORRAS, *Appartenance à l’Eglise, communion ecclesiale et excommunication*, w: *Nouvelle Revue Theologique* 110 (1988) 801-804.

⁷⁰ Kary ekspiacyjne, które mogą obowiązywać przestępcę albo na stałe, albo na czas określony lub nieokreślony, oprócz innych, ustanowionych ewentualnie ustawą, są następujące: 1° zakaz lub nakaz przebywania na określonym miejscu lub terytorium; 2° pozbawienie władzy, urzędu, zadania, prawa, przywileju, uprawnienia, łaski, tytułu, odznaczenia, nawet czysto honorowego; 3° zakaz korzystania z tego, co wyliczono w n. 2, lub zakaz korzystania z tego w określonym miejscu lub poza określonym miejscem; tego rodzaju zakazy nigdy nie powodują nieważności; 4° karne przeniesienie na inny urząd; 5° wydalenie ze stanu duchownego (kan. 1336, § 1). Karami wią-

z kan. 2241, § 1 „cenzura oznacza karę, przez którą człowiek ochrzczony stając się przestępcą i trwając w uporze, zostaje pozbawiony niektórych dóbr duchowych lub związanych z duchowymi tak długo, aż zaniechawszy uporu, uzyska rozgrzeszenie”⁷¹.

Art. 4 kan. 196 *pozbawienie*⁷², w Księdze I Norm Generalnych w Tytule IX: *Urzędy Kościelne* stał się powodem do różnych komentarzy i dyskusji doktrynalnych odnośnie wymierzania kar. Pierwsza grupa autorów twierdzi, że pozbawienie urzędu kościelnego jest karą, która obowiązuje przestępcę na stałe, czyli na czas nieokreślony, dlatego musi być wymierzona przez ustawę, a nie przez nakaz (kan. 1319, § 1). Ten rodzaj kary jest wymierzany w procesie karnym⁷³. Druga grupa autorów słusznie wskazuje na możliwość wymierzania tych kar w procesie administracyjnym⁷⁴. Prawodawca przewiduje pozbawienie urzędu kościelnego w przypadku odstępstwa od wiary, herezji lub schizmy (por. kan. 1364, § 1); nadużycia władzy lub zadania, (kan. 1389, § 1); w przypadku poważnego *graviter* naruszenia obowiązku rezydencji, do którego jest obowiązany z racji urzędu kościelnego (kan. 1396); za przestępstwa przeciwko życiu i wolności człowieka (kann. 1397; 1398); przeciwko sędziom (kan. 1457, § 1) jak również urzędnikom i pomocnikom trybunału (kan. 1457, § 2).

żącymi mocą samego prawa mogą być tylko te kary ekspiacyjne, które wyliczono w § 1, n. 3. Por. R. BABICZ, *Le pene espiatorie nei Codici del 1917 e del 1983*, Roma 1988; Z. SUCHECKI, *Le privazioni e le proibizioni nel Codice di Diritto Canonico del 1983*, Roma 2010.

⁷¹ R. MAZZOLA, *La pena latae sententiae nel diritto canonico: profili comparati di teoria generale*, Padova 2002.

⁷² „Pozbawienie urzędu, stanowiące mianowicie karę za przestępstwo, może być dokonane tylko zgodnie z przepisami prawa” (kan. 196, § 1). „Pozbawienie osiąga skutek według przepisów kanonów prawa karnego” (kan. 196, § 2).

⁷³ „Il modo di procedere per l'applicazione di una pena espiatoria è il processo penale giudiziario. Quindi si devono seguire tutti i passi del processo canonico penale”, J. GARCÍA MARTÍN, *Le norme Generali del Codex Iuris Canonici*, Roma 1995, 582-583.

⁷⁴ „Il modo di procedere potrà essere giudiziale (por. kann. 1717-1728) o amministrativo (por. kann. 1341-1353)”, F.J. URRUTIA, *Privazione dell'ufficio*, w: *Nuovo dizionario di diritto canonico*, (pod redakcją C. CORRAL SALVADOR, V. DE PAOLIS, G. GHIRLANDA), Cinisello Balsamo 1993, 835; V. DE PAOLIS, *Il libro primo del codice: norme generali (cann. 1-203)*, w: *Il diritto nel mistero della Chiesa*, Roma 1995, 480; „Il can. 196 tratta della privazione inflitta per sentenza o decreto”, L. CHIAPPETTA, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale*, vol. 1, Napoli 1988, 257.

Prawodawca dokonuje w kan. 1314 podziału kar na *ferendae sententiae*, wymierzane wyrokiem, to jest taką karą, iż nie wiąże winnego, jeśli nie zostanie wymierzona i *latae sententiae*⁷⁵. Ta ostatnia jest karą wiążącą mocą samego prawa, tak, iż wiąże przez sam fakt popełnienia przestępstwa, jeśli to wyraźnie postanawia ustawa lub nakaz⁷⁶.

Istnieją też kary określone lub nieokreślone przez ustawę. „Ustawa może sama określić karę lub pozostawić jej określenie roztropnemu uznaniu sędziego” (kan. 1315, § 2). Prawodawca w KPK pozostawił roztropnemu uznaniu sędziego określenie większości kar. „Ustawa partykularna może także do kar ustanowionych prawem powszechnym za jakieś przestępstwo dołączyć inne, ale nie powinna tego czynić bez bardzo poważnej konieczności. Jeśli zaś ustawa powszechna grozi karą nieokreśloną lub fakultatywną, ustawa partykularna może również w jej miejsce ustanowić karę określoną lub obowiązkową” (kan. 1315, § 3).

Na mocy ustawy (kan. 1319, § 1) „O ile ktoś może mocą władzy rządzenia wydawać w zakresie zewnętrznym nakazy, o tyle może również zagrozić w nakazie określonymi karami, z wyjątkiem ekspiacyjnych, wymierzanych na stałe”.

Jeżeli kara jest nieokreślona, a ustawa, czego innego nie zastrzega, sędzia nie powinien wymierzać cięższych kar, zwłaszcza cenzur, chyba, że domaga się tego bezwzględnie ciężkość przypadku; kar zaś wiążących na stałe nie może wymierzać (kan. 1349).

Kary poprawcze, czyli cenzury⁷⁷ dzielą się na zarezerwowane i niezarezerwowane Stolicy Apostolskiej⁷⁸. Podstawowym celem kar poprawczych jest zmiana przestępcy na lepsze. Dlatego należy je stosować jako lekarstwo dopóki istnieje choroba, aby pomóc danej osobie w wyzdrowieniu. Po osiągnięciu celu należy niezwłocznie zwolnić

⁷⁵ „La denominazione *ferendae sententiae* significa precisamente sentenza *da pronunciare* e *latae sententiae* significa *già pronunciata*. Si noti inoltre che il termine *infliggere* corrisponde al latino *irrogare*”, tamże, 299.

⁷⁶ V. DE PAOLIS, *Tutela della comunione ecclesiale. Lineamenti dell'ordinamento penale canonico*, w: AA.VV., *Il diritto nel mistero della Chiesa. Diritto patrimoniale. Tutela della comunione e dei diritti. Chiesa e comunità politica*, (pod red. Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico), vol. 4, Roma 1980, 87.

⁷⁷ Por. A. BORRAS, *L'Excommunication dans le nouveau code de droit canonique. Essai de définition*, Paris 1987, p. 60.

⁷⁸ Por. J. SYRYJCZYK, *Wymiar kar „latae sententiae” w świetle przepisów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, 41-46.

osobę z nałożonych kary. Przeszpeca jest osobą chorą, dlatego należy dążyć do jego powrotu na słuszną drogę. Osoba przestępcy jest postawiona na pierwszym miejscu, bez zaniedbania wymogów stawianych przez prawo, które mają na celu wyrównanie naruszonej sprawiedliwości spowodowanej czynem przestępczym⁷⁹.

6.2. Decydująca rola Ordynariusza przy wymierzaniu kary ekspiacyjnej wydalenia ze stanu duchownego (kan. 1336, § 1, 5°)

Ordynariusz, gdy uzna, że nie można w sposób wystarczający naprawić zgorzenia, wyrównać naruszonej sprawiedliwości i doprowadzić do poprawy winnego, które są celem kary, poprzez braterskie upomnienie, naganę, jak również inne karne środki zaradcze i pokuty wynikające z pasterskiej troski, wtedy powinien wszcząć kanoniczny proces karny lub administracyjne celem wymierzenia lub deklaracji kary (kan. 1341)⁸⁰.

Zgodnie z ustawą kara stanowi *extrema ratio*, gdy inne środki karne nie osiągnęły wskazanych celów⁸¹. Ordynariusz po rozpatrzeniu danej sytuacji, przedstawionych zarzutów oraz dowodów decyduje o wszczęciu lub zaniechaniu postępowania karno sądowego⁸² lub administracyjnego⁸³.

⁷⁹ Por. PIUS PP. XII, Alloc. (5 dec. 1954), w: AAS 47 (1955) 67-68.

⁸⁰ Por. R. BERTOLINO, *La tutela dei diritti nella Chiesa: dal vecchio al nuovo Codice di Diritto Canonico*, Torino 1983.

⁸¹ A.G. MIZIŃSKI, *La pena canonica come mezzo a difesa della comunione della Chiesa e dei diritti dei fedeli*, w: Apollinaris 77 (2004) fasc. 4, 859-883.

⁸² F. Nigro słusznie zauważa: „Perché i fedeli abbiano maggiori garanzie circa l'uso della potestà coattiva, l'Ordinario, ogni volta ciò sia possibile, come via ordinaria dovrà seguire quella giudiziaria e solo in via subordinata, quella amministrativa. In fase di esame dello Schema alcuni chiedevano che tutte le pene fossero inflitte o dichiarate per via giudiziaria. Questa suggestione, per motivi pastorali, non è stata accolta, altrimenti nelle more del processo giudiziario ne potrebbe seguire il danno delle anime. È stata questa esigenza, sempre preminente e prevalente, che ha fatto sì che fosse conservata anche la via amministrativa per infliggere le pene”, *Commento al Codice di diritto canonico*, 785.

⁸³ Kan. 2214, § 2 KPK 1917: „Prae oculis autem habeatur monitum Conc. Trid., sess. XIII, de ref., cap. I: «Meminerint Episcopi alique Ordinarii se pastores non percussores esse, atque ita praeesse sibi subditis oportere, ut non in eis dominantur, sed illos tanquam filios et fratres diligant elaborantque ut hortando et monendo ab illicitis deterreant, ne, ubi deliquerint, debitis eos poenis coercere cognatur; quos tamen si quid per humanam fragilitatem peccare contigerit, illa Apostoli est ab eis servanda pra-

7. Rzecznik sprawiedliwości jako publiczny oskarżyciel w procesie karnym w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.

Ustawodawca poświęcił cały Rozdział II Księgi VII, Część IV (kan. 1720-1728) zatytułowany *Przebieg procesu* normatywie dotyczącej wydalania duchownych na podstawie kanonicznego procesu karnego⁸⁴. W czasie przebiegu procesu karnego bardzo ważną rolę odgrywa rzecznik sprawiedliwości.

Rzecznik sprawiedliwości (*promotor iustitiae*) powinien być ustanowiony w każdej diecezji na mocy kan. 1430 „dla spraw spornych, w których może być zagrożone dobro publiczne i dla spraw karnych, (...) [jego] obowiązkiem jest zabezpieczenie dobra publicznego”.

Obecność rzecznika sprawiedliwości jest nieodzowna w sprawach karnych. „Jeżeli Ordynariusz zdecydował, że należy wszcząć proces karny, przekazuje akta dochodzenia rzecznikowi sprawiedliwości, który powinien przedstawić sędziemu oskarżenie, według przepisu kan. 1502 i 1504” (kan. 1721).

7.1. Ochrona dobra publicznego i praw wiernych przez Kościół

Ochrona dobra publicznego stanowi podstawę obecności rzecznika sprawiedliwości w trybunałach⁸⁵. Co się kryje pod pojęciem ochrona

eceptio ut illos arguant, obsecrent, increpent in omni bonitate et patientia, cum saepe plus erga corrigendos agat benevolentia quam austeritas, plus exhortatio quam comminatio, plus caritas quam potestas; sin autem ob delicti gravitatem virga opus erit, tunc cum mansuetudine rigor, cum misericordia iudicium, cum lenitate severitas adhibenda est, ut sine asperitate disciplina, populis salutaris ac necessaria, conservetur et qui correcti fuerint, emendentur aut, si respicere noluerint, ceteri, salubri in eos animadversionis exemplo, a vitiis deterreantur».

⁸⁴ Por. Z. SUCHECKI, *Il processo penale giudiziario*, w: I giudizi nella Chiesa, processi e procedure speciali, XXV Incontro di studio Centro Universitario “Villa S. Giuseppe” Torino 29 giugno - 3 luglio (pod red. Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico) ed. Glossa, Milano 1999, vol. 7, 227-265; tenże, *Il processo penale giudiziario nel «Codex Iuris Canonici» del 1983*, w: Apollinaris 73 (2000) 371-409; tenże, *Il processo penale giudiziario*, w: AA.VV., *Il processo penale canonico* (pod red. Z. SUCHECKI), Roma 2003², 235-277.

⁸⁵ „Il giusto processo è oggetto di un diritto dei fedeli e costituisce al contempo un'esigenza del bene pubblico della Chiesa. Le norme canoniche processuali, pertanto, vanno osservate da tutti i protagonisti del processo come altrettanti manifestazioni di quella giustizia strumentale che conduce alla giustizia sostanziale”, IOANNES PAULUS PP. II, *Allocutio ad Romanae Rotae Prelatos, Auditores, Officiales et Advocatos*, (4 feb. 1980), w: AAS 72 (1980) 172-173, nr 1.

dobra publicznego? Sobór Watykański II określił pojęcie dobra publicznego jako „summa eorum vitae socialis condicionum quae tum coetibus, tum singulis membris permittunt ut propriam perfectionem plenius atque expeditus consequantur”: „dobro wspólne – czyli suma warunków życia społecznego, jakie bądź zrzeczeniom, bądź poszczególnym członkom społeczeństwa pozwalają osiągać pełniej i łatwiej własną doskonałość”.⁸⁶ Jeżeli dobro wspólne zostało naruszone przez popełnione przestępstwo wtedy Ordynariusz powinien wszcząć postępowanie sądowe celem wymierzenia kary oraz naprawienia zgorzszczenia, wyrównania naruszonej sprawiedliwości i doprowadzenia do poprawy winnego.⁸⁷

W przemówieniu skierowanym do Audytorów Roty Rzymskiej Ojciec Święty Jan Paweł II przedstawił koncepcję Kościoła, który broni praw wiernych oraz chroni dobro publiczne. Taka wizja eklezjologiczno-prawna jest warunkiem dla całościowego rozwoju osoby ludzkiej⁸⁸.

Dobro publiczne (*bonum commune*) jest powodem troski o zachowania ustaw kościelnych, które z natury rzeczy, jak podaje definicja

⁸⁶ Concilium Oecum Vaticanum II, Const. *Gaudium et Spes*, (7 dec. 1965), w: AAS 58 (1966) 1025-1120, nr 26.

⁸⁷ Jan XXIII w przemówieniu skierowanym do Audytorów Roty Rzymskiej podkreślił, że duch, który ożywia pracę Trybunałów kościelnych przeniknięty jest decyzjami dla dobra wiernych. „Il suo cuore di madre la porta ad agire e a decidere per il bene di tutti i suoi figli. Questo è lo spirito che informa l'azione dei Tribunali della Chiesa e, di conseguenza, del giudice ecclesiastico, del difensore del vincolo, come del promotore di giustizia e degli avvocati. È misterium veritatis perché tende primariamente alla salvezza dell'anima di chi ha bisogno di questi tribunali”, IOANNES PP. XIII, *Allocutio ad Prelatos Auditores ceterosque Officiales, Advocatos et Procuratores Tribunalis Sacrae Romanae Rote*, (13 dec. 1961), w: AAS 53 (1961) 819, nr 3.

⁸⁸ „Anzi, nella visione di una Chiesa che tutela i diritti dei singoli fedeli, ma altresì, promuove e protegge il bene comune come condizione indispensabile per lo sviluppo integrale della persona umana e cristiana, si inserisce positivamente anche la disciplina penale: anche la pena comminata dall'autorità ecclesiastica (ma che in realtà è un riconoscere una situazione in cui il soggetto stesso è collocato) va vista infatti come strumento di comunione, cioè come mezzo di recupero di quelle carenze di bene individuale e di bene comune che si sono rivelate nel comportamento anticlericale, delittuoso e scandaloso, dei membri del popolo di Dio”, IOANNES PAULUS PP. II, *Allocutio ad Decanum Sacrae Romanae Rota ad eiusdemque Tribunalis Praelatos Auditores*, (17 feb. 1979), w: AAS 71 (1979) 425, nr 3.

ustawy kościelnej, stanowią „ordinatio rationis ad bonum commune” i z chwilą promulgowania mają na celu ochronę dobra publicznego.

Normy trybunału Roty Rzymskiej z 18 kwietnia 1994 r. w artykule 24, § 1 określają urząd rzecznika sprawiedliwości i jego funkcje w procesie karnym: „Promotor iustitiae intervenire debet in omnibus causis poenalibus, itemque in contentiosis in quibus Poenalis iudicio res est de bono publico, praesertim ad leges processuales quod attinet, salvo officio vinculi Defensoris”⁸⁹.

7.2. Nominacja i przymioty rzecznika sprawiedliwości

Nominacja rzecznika sprawiedliwości i obrońcy węzła należy do biskupa. W prawie kanonicznym stopniowo dokonano zmian dotyczących osoby piastującej funkcję rzecznika sprawiedliwości poprzez stopniowe włączenie świeckich⁹⁰. Według kan. 1435 „mają to być duchowni lub świeccy dobrego imienia, doktorzy lub licencjaci prawa kanonicznego, wypróbowani w roztropności i gorliwości o sprawiedliwość”. W KPK z 1917 r. jedynie duchowni mogli być mianowani na urząd promotora sprawiedliwości. Stopniowo zakaz nominacji świeckich na ten urząd uległ zmianie⁹¹. Biskup może mianować na ten urząd zarówno duchownych jak i świeckich, z zastrzeżeniem, że w sprawach karnych duchownych promotorem sprawiedliwości powinien być duchowny.

8 kwietnia 1978 r., w czasie dyskusji nad kanonem 39 Schematu Kodeksu Prawa Kanonicznego, zaproponowano możliwość mianowania na urząd rzecznika sprawiedliwości nie tylko duchownych, lecz *viri laici* do poszczególnych przypadków⁹². Taka możliwość, z wyklu-

⁸⁹ TRIBUNAL ROMANAE ROTAE, Norm. *Quammaxime decet, Normae Romanae Rotae Tribunalis* (18 apr. 1994), w: AAS 86 (1994) 508-540.

⁹⁰ Por. Z. GROCHOLEWSKI, *Nominatio laicorum ad munus promotoris iustitiae et defensoris vinculi in recentissima praxi*, w: *Periodica* 66 (1977) 271-295.

⁹¹ Por. M. PETRONCELLI, *La collaborazione dei laici all'esercizio della giurisdizione e la nozione di ufficio ecclesiastico, Giustizia e Servizio*, w: *Studi sul nuovo Codice di Diritto Canonico in onore di Mons. Giuseppe Rosa* (a cura di U. TRAMMA) Napoli 1984, 227-228.

⁹² Por. R. FUNGHINI, *I laici nell'attività giudiziaria della Chiesa*, w: AA.VV., *I laici nel diritto della Chiesa*, Città del Vaticano 1987, 113.

czeniu kobiet, istniała również w przeszłości, jak to zaznacza F. Xav. Wernz⁹³.

19 listopada 1975 r. Ojciec Święty udzielił Sygnaturze Apostolskiej uprawnienia, na mocy którego udzielono zgody biskupom na mianowanie świeckich, ale jedynie mężczyzn, *ad singulas causas*, na urząd obrońcy węzła i rzecznika sprawiedliwości, w przypadkach prawdziwej konieczności, z wyłączeniem spraw dotyczących duchownych⁹⁴.

26 marca 1976 r. Sygnatura Apostolska *ex audientia SS.mi* udzieliła biskupowi ze Stanów Zjednoczonych możliwości mianowania siostry zakonnej na urząd obrońcy węzła małżeńskiego⁹⁵.

KPK z 1983 r. nie zabrania mianowania kobiet na urząd rzecznika sprawiedliwości. Zgodnie z kan. 149, § 1: „ażeby urząd kościelny można komuś powierzyć, powinien on pozostawać we wspólnocie Kościoła i być zdatnym, czyli posiadać przymioty wymagane do tego urzędu prawem powszechnym, partykularnym lub fundacyjnym”.

W pełnej wspólnocie kościoła katolickiego pozostają, zgodnie z kan. 205, ci ochrzczeni, którzy w jego widzialnym organizmie łączą się z Chrystusem więzami wyznania wiary, sakramentów i zwierzchnictwa kościelnego. Dlatego zgodnie z kan. 194, § 1: „Mocą samego prawa zostaje usunięty z urzędu kościelnego: 1° kto utracił stan duchowny; 2° kto publicznie odstąpił od wiary katolickiej lub wspólnoty z Kościołem; 3° duchowny, który usiłował zawrzeć małżeństwo, choćby tylko cywilne. § 2. Usunięcie, o którym w nn. 2 i 3, tylko wtedy może być urgowane, jeżeli wiadomo, że stwierdziła to kompetentna władza”.

⁹³ „Quamvis summopere conveniat ut sit clericus, tamen laicus ad hoc officio in tribunalibus ecclesiasticis sanctionibus iuris communibus non est exclusus”, F. XAV. WERNZ, *Jus Decretalium*, vol. V, n. 190.

⁹⁴ SECRETARIA STATUS, *Facultas, Facultas datur Signaturae Apostolicae permittendi nonnullis sub condicionibus, ut viri laici munere fungantur Promotoris iustiae et Defensoris vinculi* (19 Nov. 1975), w: XAV. OCHOA, *Leges Ecclesiae*, vol. V, n. 4416, col. 7086.

⁹⁵ PAULUS VI, *Rescriptum, Facultas tribuitur Signaturae concedendi ut religiosa mulier ex Sororibus selecta exercere possit munus defensoris vinculi* (26 Mar. 1976), w: XAV. OCHOA, *Leges Ecclesiae*, vol. V, n. 4440, col. 7181.

7.3. Rzecznik sprawiedliwości jako strona publiczna w procesie karnym

Dyskusje doktrynalne prawników na temat, czy rzecznik sprawiedliwości występującego w procesie karnym jako strona,⁹⁶ można podzielić na dwie grupy. Zdecydowana większość prawników stanowczo twierdzi, że rzecznik sprawiedliwości jest stroną w procesie, co wynika z faktu, że posługuje się on w czasie procesu charakterystycznymi środkami stron: „w sprawach karnych występuje on w charakterze publicznego oskarżyciela, wykonując czynności przewidziane dla stron (zob. kan. 1721, 1724, 1727, § 2)”.⁹⁷ Kilku kanonistów w nielicznych publikacjach nadal podtrzymuje stanowisko, że rzecznik sprawiedliwości nie jest uważany jako strona w procesie.⁹⁸ Ustawodawca spre-

⁹⁶ P. A. BONNET, *De partibus in causa*, w: *Periodica* 75 (1986) 490.

⁹⁷ POŁ. T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II: Dobra doczesne Kościoła, Sankcje w Kościele Procesy*, 198-199. Zob. F. J. RAMOS, *I tribunali ecclesiastici: costituzione, organizzazione, norme processuali, cause matrimoniali*, 180-181; M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico*, 197: „Il promotore di giustizia, in quanto parte può e deve agire allo stesso modo delle parti private, specialmente per tutto ciò che si riferisce alle prove. Tuttavia per la sua condizione di parte pubblica, si possono individuare due aree specifiche di intervento processuale:

– strumenti di controllo: il promotore di giustizia può e deve esprimere il proprio parere circa la causa concreta che si sta trattando quando il giudice, anche su istanza delle parti, glielo chiede. La sua risposta al quesito sottopostogli dal giudice è un voto ‘pro rei veritate’ o ‘iuxta legem’. Tale controllo cela la sua condizione di parte, perché spesso gli vengono sottomesse le questioni preincidentali, che può valutare a sostegno della richiesta dell’attore. Tuttavia rimane parte perché il suo parere non è mai vincolante per i giudice.

– Strumenti di impugnativa: come parte in senso pieno il promotore di giustizia potrà esercitare l’azione penale e impugnare la sentenza del giudice in tutte le cause in cui sia intervenuto come parte, potendo quindi introdurre l’appello”.

⁹⁸ F. SALERNO, *Processo matrimoniale*, w: *Enciclopedia del Diritto*, Milano 1987, vol. 36, 914: „Il sapore vagamente contraddittorio della locuzione «parte pubblica» viene rilevato da BERLINGÒ, *Il processo*, w: E. VITALI - S. BERLINGÒ, *Diritto matrimoniale canonico*, Milano 1989, 229. Si è in contrario sostenuto che „sia il difensore del vincolo che il promotore di giustizia sono da ritenersi pubblici ufficiali e non parti del processo, eccetto per il promotore di giustizia nel caso in cui egli impugna il matrimonio (can. 1674, n. 2)”; M. MIELE, *Il promotore di giustizia nelle cause di nullità del matrimonio*, w: *AA.VV.*, *Studi sul processo matrimoniale canonico* (a cura di S. GHERRO) Padova 1991, 158.

cyzował definitywnie w kan. 1434, nr 1⁹⁹ pozycję na temat rzecznika sprawiedliwości, który występującego w procesie karnym jako strona:

„Jeśli prawo wyraźnie nie zastrzega inaczej:

1° ilekroć ustawa nakazuje, aby sędzia wysłuchał stron albo jednej z nich, należy również wysłuchać rzecznika sprawiedliwości i obrońcy wężła, jeżeli występują w procesie;

2° ilekroć wymagany jest udział stron, aby sędzia mógł coś zdecydować, udział rzecznika sprawiedliwości lub obrońcy wężła, którzy występują w sprawie ma tę samą siłę”.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. nie przewidywał normy odnoszącej się do rzecznika sprawiedliwości w procesie karnym jako strony. Natomiast aktualny Kodeks reguluje jego pozycję i stawia go na równi ze stroną prywatną, dodając jednak klauzulę: „nisi aliud expresse caveatur” (jeśli prawo wyraźnie nie zastrzega inaczej).

7.4. Uprzywilejowana pozycja rzecznika sprawiedliwości w procesie karnym (kan. 1725)

W odróżnieniu od procesu małżeńskiego w procesie karnym w kan. 1725 ustawodawca postanowił, że „podczas dyskusji sprawy, czy dokonuje się ona na piśmie, czy ustnie, oskarżony ma zawsze prawo, by sam albo jego adwokat, albo pełnomocnik jako ostatni pisał lub mówił”. Podyktowane to jest prawem do obrony jakie ma oskarżony. W czasie dyskusji sprawy rzecznik sprawiedliwości znajduje się w pozycji uprzywilejowanej: „Jeśli strony zaniedbały przygotowanie obrony w wyznaczonym użytecznym czasie albo zdają się na wiedzę i sumienie sędziego, sędzia, jeśli z akt i dowodów uzna sprawę za całkowicie wyjaśnioną, może natychmiast ogłosić wyrok, po zażądaniu jednak uwag rzecznika sprawiedliwości i obrońcy wężła, jeżeli występują w sprawie” (kan. 1606).

Pozycja rzecznika sprawiedliwości jest uprzywilejowana również podczas przesłuchania zeznań świadków (por. kan. 1433). Oprócz tego „strony nie mogą być obecne przy przesłuchaniu świadków, chyba że sędzia, zwłaszcza gdy sprawa dotyczy dobra prywatnego, uzna że trzeba je dopuścić. Mogą natomiast być obecni ich adwokaci lub pełnomocnicy, chyba że sędzia, z powodu okoliczności rzeczy i osób uzna, że należy postępować z zachowaniem tajemnicy” (kan. 1559).

⁹⁹ Por. kan. 1098, nr 1-2, CCEO 1990.

Obecność rzecznika sprawiedliwości w tych fazach procesu jest umotywowana ochroną dobra publicznego, co nie wpływa w żadnym stopniu na zasadę równouprawnienia stron prywatnych i publicznych w procesie, ponieważ decydującą rolę odgrywa tutaj sędzia.

7.5. Czy rzecznik sprawiedliwości wykonuje funkcje jurysdykcyjne?

Inna tematyka, którą pragniemy jedynie zasygnalizować, to pytanie, czy rzecznik sprawiedliwości wykonuje funkcje jurysdykcyjne. Ta problematyka przewija się w różnych opracowaniach¹⁰⁰. Jako strona w procesie rzecznik sprawiedliwości „nie wykonuje też żadnych aktów jurysdykcyjnych”¹⁰¹, a w swoich czynnościach jest jedynie obrońcą, mianowany przez Ordynariusza miejsca, dla ochrony dobra publicznego i dla spraw karnych.¹⁰² Rzecznik sprawiedliwości nie ma żadnej władzy (*potestas*), a jedynie wykonuje powierzone mu przez prawo zadanie (*munus*). W wykonywaniu swoich funkcji rzecznik sprawiedliwości jest uzależniony od decyzji prawnej, która decyduje o wszczęciu procesu karnego.

7.6. Przekazanie rzecznikowi sprawiedliwości akt dochodzenia wstępnego (kan. 1721)

Akta dochodzenia wstępnego powinny być przekazane rzecznikowi sprawiedliwości celem przygotowania oskarżenia (por. kan. 1721). Pominięcie wezwania rzecznika sprawiedliwości w sprawach karnych, w których wymagany jest jego udział, powoduje nieważność akt (por. kan. 1433). Wymowna w tym względzie jest sentencja Roty Rzymskiej *coram* Massimi z 27 kwietnia 1921 r.: „Habent vero criminalia iudicia suas regualas, inter quas est illa, ut actio promotori iustitiae, ceteris omnibus exclusis reservetur (can. 1934 CIC 1917) et altera, ut, non ci-

¹⁰⁰ L. LAZZARATO, *Il promotore di giustizia esercita funzioni giurisdizionali?*, w: *Il Diritto Ecclesiastico* 48 (1937) 366; L. SCAVO LOMBARDO, *Il promotore di giustizia nel processo canonico*, w: *Rivista di diritto processuale civile*, 140-150.

¹⁰¹ T. PIERONEK, *Kościelne prawo procesowe*, w: *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, podręcznik dla duchowieństwa, 458.

¹⁰² Z. SUCHECKI, *Le sanzioni penali nella Chiesa: Parte I, I delitti e le sanzioni penali in genere (cann. 1311-1363)*, 114.

tato et absente promotore iustitiae, acta irrita sint (can. 1587 coll. cum can. 1586)”.¹⁰³

Należy zaznaczyć, że nieważność akt spowodowana poprzez pominięcie wezwania rzecznika sprawiedliwości, nie ma nic wspólnego z aktami jarysdykcyjnymi.¹⁰⁴

8. Wniesienie skargi powodowej przez rzecznika sprawiedliwości (kan. 1502 i 1504)

W procesie karnym rzecznik sprawiedliwości jest oskarżycielem, dlatego też proces przeprowadzony bez jego obecności wpłynąłby negatywnie na ochronę dobra publicznego. W konsekwencji sędziowie, którzy prowadzą sprawy karne z pominięciem rzecznika sprawiedliwości na skutek podstępny czy poważnego zaniedbania, szkodzą procesującym się i na mocy kan. 1457, § 1 „mogą być ukarani przez kompetentną władzę należnymi karami, nie wykluczając pozbawienia urzędu”.¹⁰⁵

Rzecznik sprawiedliwości na podstawie akt dochodzenia wstępnego formułuje skargę powodową (*accusationis libellum*) według przepisu z kan. 1502 i 1504 do właściwego trybunału¹⁰⁶ wskazując na popełnione przestępstwa, za które jest przewidziana kara wydalenia ze stanu duchownego. Najważniejszym elementem skargi powodowej oraz całego oskarżenia są fakty poparte konkretnymi dowodami. Uzasadnienie oskarżenia pozwalającego na wniesienie sprawy powinno wynikać z dowodów zebranych w czasie wstępnego dochodzenia, prowadzonego w celu wykrycia sprawcy popełnionego przestępstwa (kan. 1717, §§ 1-3).

Po rozpoczęciu procesu do skargi powodowej nie można dodawać innych przestępstw, które nie zostały wyliczone w akcie oskarżenia.

¹⁰³ TRIBUNAL APOSTOLICUM SACRAE ROMANAE ROTAE, Dec. 8, *Solutionis et diffamationis*, N.N., 27 Aprilis 1921, c. Massimi, w: *Decisiones seu Sententiae*, vol. 13, 82, nr 13.

¹⁰⁴ P. A. BONNET, *I tribunali nella loro diversità di grado e di specie*, w: AA.VV., *I procedimenti speciali nel diritto canonico*, Città del Vaticano 1994, 198-220.

¹⁰⁵ Z. GROCHOLEWSKI, *Tutela penale della famiglia nei processi canonici di nullità matrimoniale*, w: *La famiglia e i suoi diritti nella comunità civile e religiosa*, Roma 1987, 451-461; S. FIOCCO, *La tutela penale della famiglia nei processi canonici di nullità matrimoniale*, Roma 2002, 62-84.

¹⁰⁶ Por. Z. SUCHECKI, *Il processo penale giudiziario, Il processo penale giudiziario*, w: AA.VV., *Il processo penale canonico (pod red Z. SUCHECKI)*, Roma 2003², 257.

Oskarżony ma być sądzony jedynie za przestępstwa umieszczone w skardze powodowej. Przewodniczący trybunału kolegiackiego – po ustaleniu, że zarówno sprawa należy do jego właściwości, jak i tego, że powód nie jest pozbawiony zdolności występowania w sądzie – powinien swoim dekretem jak najszybciej skargę albo przyjąć, albo odrzucić (kan. 1505, § 1).

8.1. Utrata stanu duchownego (kan. 290)

Należy dokonać istotnych rozróżnień wprowadzonych przez ustawodawcę, który w kan. 290 stanowi: „Święcenia raz ważne przyjęte nigdy nie tracą ważności. Jednakże duchowny traci stan duchowny:

1° przez wyrok sądowy lub dekret administracyjny, stwierdzający nieważność święceń;

2° przez karę wydalenia nałożoną zgodnie z przepisami prawa;

3° przez reskrypt Stolicy Apostolskiej, którego to reskryptu Stolica Apostolska udziela diakonom tylko z poważnych przyczyn, a prezbiterom z najpoważniejszych” (kan. 290).

Oprócz wypadków, o których w kan. 290, n. 1, utrata stanu duchownego nie niesie z sobą dyspensy od obowiązku celibatu, która jest udzielana przez Biskupa Rzymskiego (kan. 291).

8.2. Kara ekspiacyjna wydalenia ze stanu duchownego (kan. 1336, § 1, 5°)

Za najcięższe przestępstwa popełnione przed duchownych ustawodawca nakazuje wymierzać wyrokiem karę ekspiacyjną wydalenia ze stanu duchownego (*dimissio e statu clericali*) (kan. 1336, § 1, 5°) za zewnętrzne naruszenie ustawy (kan. 1321, § 1) na skutek winy umyślnej. Kara ta może być wymierzana jedynie wyrokiem na mocy ustawy prawa powszechnego i w swoich skutkach powoduje utratę prawa wykonywania władzy święceń, jeżeli przestępstwo zostało dokonane na skutek winy umyślnej i jest ciężko poczytalne¹⁰⁷.

Kodeks przewiduje karę *ferendae sententiae* wydalenia ze stanu duchownego, która może być wymierzona jedynie przez trybunał kolegialny trzech sędziów za najcięższe przestępstwa (por. kan. 1425, § 1, 2°). Ze względu na skutki jakie za sobą pociąga kara ekspiacyjna

¹⁰⁷ Por. A. Józowicz, *L'imputabilità penale nella legislazione canonica*, Roma 2004, 72-85.

wydalenia ze stanu duchownego, nie może być ustanowiona ustawą partykularną (kan. 1317).

Duchowny, który utracił stan duchowny zgodnie z przepisami prawa, traci z nim uprawnienia właściwe stanowi duchownemu, jak również nie podlega żadnym obowiązkom stanu duchownego, z zachowaniem przepisu kan. 291, ma zakaz wykonywania władzy święceń, z zachowaniem przepisu kan. 976, tym samym zostaje pozbawiony wszystkich urzędów, zadań i wszelkiej władzy delegowanej (kan. 292). Zakaz ten nie dotyczy okoliczności w niebezpieczeństwie śmierci. Każdy kapłan, chociaż nie ma upoważnienia do spowiadania, ważnie i godziwie rozgrzesza jakichkolwiek penitentów znajdujących się w niebezpieczeństwie śmierci z wszelkich cenzur i grzechów, nawet gdy jest obecny kapłan upoważniony (kan. 976).

O ile ktoś może mocą władzy rządzenia wydawać w zakresie zewnętrznym nakazy, o tyle może również zagrozić w nakazie określonymi karami, z wyjątkiem ekspiacyjnych, wymierzanych na stałe (kan. 1319).

Pozbawienia i zakazy, wyliczone w kan. 1336, § 1, n. 2 i 3, nigdy nie obejmują władzy, urzędów, zadań, praw, przywilejów, uprawnień, łask, tytułów, odznaczeń, które nie podlegają władzy przełożonego ustanawiającego karę (kan. 1338, § 1). Nie można pozbawić władzy święceń, lecz jedynie zakazać jej wykonywania lub niektórych jej aktów; również nie można pozbawić kogoś stopni akademickich (kan. 1338, § 2)¹⁰⁸

Przed wyższym trybunałem, rolę powoda pełni rzecznik sprawiedliwości, ustanowiony przy tym trybunale (kan. 1721, § 2). W tym celu wszystkie dokumenty dochodzenia wstępnego powinny być przekazane rzecznikowi sprawiedliwości, aby mógł zapoznać się z popełnionym przestępstwem oraz sformułować jednocześnie oskarżenie, przedkładając je razem z aktami sędziemu (kan. 1721, § 1).

8.3. Zastosowanie środków ostrożności względem osoby oskarżonego w jakimkolwiek stadium procesu (kan. 1722)

Zgodnie z kan. 1722 celem uniknięcia zgorzenia, ochrony wolności świadków i gwarancji wymiaru sprawiedliwości, Ordynariusz, po wy-

¹⁰⁸ Por. Z. SUCHECKI, *Le privazioni e le proibizioni nel Codice di Diritto Canonico del 1983*, 92-98.

słuchaniu rzecznika sprawiedliwości i wezwawszy samego oskarżonego, może, w jakimkolwiek stadium procesu oddalić oskarżonego od świętej posługi lub jakiegoś urzędu i zadania kościelnego, oraz nakazać lub zakazać pobytu w jakimś miejscu lub terytorium¹⁰⁹, a nawet zabronić publicznego uczestnictwa w Najświętszej Eucharystii; wszystko to, po ustaniu przyczyny, należy odwołać, ma to też swój kres, na mocy samego prawa, z ustaniem procesu karnego¹¹⁰.

8.4. Ustanowienie trybunału

Jeżeli w dochodzeniu wstępnym stwierdzono przestępstwo, na podstawie zebranego materiału dowodowego, poprzez zewnętrzne naruszenie ustawy lub nakazu, które jest ciężko poczytalne na skutek winy umyślnej (kan. 1321, § 1) a kara ekspiacyjna ustanowiona ustawą przewiduje wydalenie duchownego (kan. 1336, § 1, nr. 5) za popełnione przestępstwo, Ordynariusz jest zobowiązany do ustanowienia trybunału dekretem w celu przeprowadzenia procesu karnego.

Przed wszczęciem postępowania sądowego w celu ustalenia winy i wymierzania lub deklaracji kary kościelnej (kan. 1400, § 1, nr. 2) należy zwrócić uwagę, czy skarga karna nie wygasła.

Akta dochodzenia i dekrety Ordynariusza, którymi rozpoczyna się lub zamyka dochodzenie i to wszystko, co poprzedza dochodzenie, jeśli nie jest konieczne do procesu karnego, należy przechowywać w tajnym archiwum kurii (kan. 1719).

8.5. Wezwanie oskarżonego oraz ustanowienie adwokata (kan. 1723, § 1)

W sprawie karnej oskarżony musi mieć zawsze adwokata albo ustanowionego przez siebie, albo danego przez sędziego (kan. 1481, § 2).

Oskarżonemu przysługuje legalne dochodzenie i obrona w Kościele na właściwym forum kościelnym według przepisów prawa. Zgodnie z kan. 221, § 3: wiernym przysługuje prawo, by nie nakładano na nich kar kanonicznych, jak tylko zgodnie z przepisami ustawy.

¹⁰⁹ Z. SUCHECKI, *Le privazioni e le proibizioni nel Codice di Diritto Canonico del 1983*, 105-108.

¹¹⁰ Por. G.P. MONTINI, *I rimedi penali e le penitenze: un'alternativa alle pene*, w: AA.VV., *Il processo penale canonico* (pod red. Z. SUCHECKI), 75-101.

Dla zagwarantowania obrony procesowej Sędzia musi zagwarantować wiernym prawo, by byli sądzeni z zachowaniem przepisów prawa stosowanych ze słusnością (kan. 221, § 2). Sędzia może jedynie wymierzyć karę przewidzianą za przestępstwa wymienione w akcie oskarżenia. W czasie instrukcji oraz trwania procesu nie można dodawać innych przestępstw niż te wymienione w skardze powodowej.

Sędzia, wzywając oskarżonego, powinien go zachęcić, aby zgodnie z przepisem kan. 1481, § 1, ustanowił sobie adwokata, w terminie wyznaczonym przez samego sędziego (kan. 1723, § 1)¹¹¹. Skoro jednak oskarżony nie zatroszczy się o to, sam sędzia, przed zawiązaniem sporu powinien mianować adwokata, który tak długo będzie wykonywał swoje zadanie, jak długo oskarżony nie ustanowi sobie adwokata (kan. 1723, § 2).

Jeżeli skargę powodową uważa się za przyjętą według przepisu kan. 1506, dekret pozwania przed sąd powinien być wydany w ciągu dwudziestu dni od złożenia prośby (kan. 1507, § 2).

8.6. Przesłuchanie oskarżonego

W terminie ustalonym przez sędziego, w obecności rzecznik sprawiedliwości, notariusza oraz adwokata ma miejsce przesłuchanie oskarżonego.

Rzecznika sprawiedliwości przedstawia sędziemu akt oskarżenia oraz zebrane dowody w sprawie. Podczas przesłuchania oskarżonego, czy dokonuje się ona na piśmie, czy ustnie, oskarżony ma zawsze prawo, by sam albo jego adwokat, albo pełnomocnik jako ostatni pisał lub mówił (kan. 1725). Sędzia może stawiać dowolne pytania, jak również może wykorzystać listę pytań, które przygotował rzecznik sprawiedliwości. Rzecznik sprawiedliwości nie może osobiście zadawać pytań oskarżonemu jedynie przez sędziego lub za jego zgodą.

Celem przesłuchania oskarżonego jest ukazanie stanu faktycznego przed wymierzeniem lub deklaracją kary przedstawiając zarzuty oskarżonemu i zebrane dowody oraz dając mu możliwość, by się bronił. Nie można nikogo karać, jeśli popełnione przez niego zewnętrzne naruszenie ustawy lub nakazu nie jest ciężko poczytalne na skutek winy umyślnej lub nieumyślnej (kan. 1321, § 1).

¹¹¹ Por. A.G. MIZIŃSKI, *Status prawny adwokata w Kościele łacińskim*, Lublin 2011, 303-310.

Kara ustanowiona ustawą lub nakazem wiąże tego, kto rozmyślnie przekroczył ustawę lub nakaz; kto zaś uczynił to wskutek zaniedbania należytej staranności, nie jest karany, chyba że ustawa lub nakaz inaczej zastrzeżę (kan. 1321, § 1).

Jak zostaną dokładnie rozważone wszystkie dowody i argumenty stwierdzające przestępstwo, a skarga karna nie wygasła sędzia powinien wydać wyrok biorąc pod uwagę okoliczności wpływające na poczytalność. Szczególną uwagę należy zwrócić na okoliczności znośzące, zmniejszające lub obciążające poczytalność.

Na każdym stopniu i etapie procesu karnego, jeśli w sposób ewidentny stwierdzono, że oskarżony nie popełnił przestępstwa, sędzia powinien orzec to wyrokiem i uwolnić oskarżonego, chociażby jednocześnie stwierdzono, że wygasła skarga kryminalna (kan. 1726).

8.7. Oskarżony nie ma obowiązku przyznać się do przestępstwa, nie można też żądać od niego przysięgi (kan. 1727, § 2)

W procesie karnym należy stosować – chyba że sprzeciwia się temu natura rzeczy – kanony o procesie w ogólności i o zwyczajnym procesie spornym, z zastosowaniem specjalnych przepisów o sprawach, które dotyczą dobra publicznego (kan. 1728, § 1).

W odróżnieniu od procesu małżeńskiego oraz innych procedur dyscyplinarnych, oskarżony nie ma obowiązku przyznać się do przestępstwa, nie można też żądać od niego przysięgi (kan. 1728, § 2).

8.8. Apelacja

Oskarżony może także zgłosić apelację, jeżeli wyrok tylko dlatego go uwolnił, że kara była fakultatywna, albo ponieważ sędzia posłużył się władzą, o której w kan. 1344 i 1345 (kan. 1727, § 1).

Rzecznik sprawiedliwości może apelować, ilekroć sądzi, że nie naprawiono zgorzenia lub nie przywrócono wystarczająco sprawiedliwości (kan. 1727, § 2).

9. Skarga sporna o naprawienie szkód wynikających z przestępstwa (kan. 1729, § 1)

Strona poszkodowana w samym procesie karnym może wnieść, według przepisu kan. 1596, skargę sporną o naprawienie szkód, które poniosła z przestępstwa (kan. 1729, § 1).

Interwencji strony poszkodowanej, o której w § 1, nie dopuszcza się później, jeżeli nie została dokonana na pierwszym stopniu procesu karnego (kan. 1729, § 2).

Apelacja w sprawie odszkodowania dokonuje się według kanonów 1628-1640, nawet jeśliby apelacja w procesie karnym była niemożliwa; jeśli zostały zgłoszone obydwie apelacje, mimo że przez różną stronę, należy przeprowadzić jeden proces apelacyjny, z zachowaniem przepisu kan. 1730 (kan. 1729, § 1).

Dla uniknięcia zbytej zwłoki procesu karnego, sędzia może odłożyć proces o odszkodowanie aż do czasu, gdy wyda ostateczny wyrok w procesie karnym (kan. 1730, § 1).

Sędzia, który tak postąpił, powinien przystąpić po wydaniu wyroku w procesie karnym, do rozpatrzenia odszkodowania, chociażby proces karny z powodu zgłoszonego zaskarżenia był jeszcze w toku, albo oskarżony został uwolniony wskutek przyczyny, która nie znosi obowiązku wyrównania szkód (kan. 1730, § 1).

Wyrok wydany w procesie karnym, chociażby przeszedł w stan rzeczy osądzonej, w żaden sposób nie stwarza prawa dla strony poszkodowanej, chyba że interweniowała ona zgodnie z kan. 1729 (kan. 1731).

Zakończenie

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. ustawodawca po raz pierwszy użył terminu *promotor iustitiae* dla określenia osoby, która jest odpowiedzialna z urzędu za ochronę norm kościelnych w sprawach spornych. W procesie karnym natomiast nazywa się go oskarżycielem publicznym. Rzecznikiem sprawiedliwości jest osoba mianowana przez władzę kościelną po to, by z urzędu bronić praw Kościoła i stać na straży przepisów prawa w sprawach spornych, a w sprawach karnych występować jako oskarżyciel publiczny.

Przestępstwa notoryczne lub pewne nie wymagały śledztwa. W tym wypadku ustawodawca nakazuje przeprowadzenie dochodzenia przed pociągnięciem oskarżonego do odpowiedzialności karnej, a także przy nakładaniu, jak również wyjaśnianiu zaciągniętej kary. „Przedmiotem procesu karnego są przestępstwa publiczne, z wyjątkiem tych, o których mowa w kan. 2168-2194 KPK 1917. Przestępstwa mieszanego forum (a więc takie, za które przewidują karę zarówno prawo kościelne jak i świeckie) ordynariusz nie powinien z reguły dochodzić

w odniesieniu do świeckich, jeśli sąd państwowy dostatecznie zaradza dobru publicznemu.

Rzecznik sprawiedliwości wnosi z urzędu oskarżenie przeciw przestępcy. W tym celu wszystkie dokumenty dochodzenia wstępnego powinny być przekazane rzecznikowi sprawiedliwości, aby mógł zapoznać się z popełnionym przestępstwem oraz sformułować jednocześnie oskarżenie, przedkładając je razem z aktami sędziemu. Uzasadnienie oskarżenia pozwalającego na wniesienie sprawy powinno wynikać z dowodów zebranych w czasie wstępnego dochodzenia, prowadzonego w celu wykrycia sprawcy popełnionego przestępstwa (kan. 1717, §§ 1-3).

Kanoniczny proces karny, ze względu na swą istotę prawną, należy niewątpliwie do dziedziny prawa publicznego. Uzasadnia się to mianowicie tym, że w tymże procesie zawiązuje się stosunek procesowy między Kościołem a oskarżonym, nie w interesie wyłącznie prywatnym, lecz w interesie grupy społecznej, w interesie ogółu.

Ordynariusz, gdy uzna, że nie można w sposób wystarczający naprawić zgorzenia, wyrównać naruszonej sprawiedliwości i doprowadzić do poprawy winnego, które są celem kary, poprzez braterskie upomnienie, naganę, jak również inne karne środki zaradcze i pokuty wynikające z pasterskiej troski, wtedy powinien wszcząć kanoniczny proces karny lub administracyjne celem wymierzenia lub deklaracji kary (kan. 1341).

Zgodnie z ustawą kara stanowi *extrema ratio*, gdy inne środki karne nie osiągnęły wskazanych celów. Ordynariusz po rozpatrzeniu danej sytuacji, przedstawionych zarzutów oraz dowodów decyduje o wszczęciu lub zaniechaniu postępowania karno sądowego lub administracyjnego.

Za najcięższe przestępstwa popełnione przed duchownych ustawodawca nakazuje wymierzać wyrokiem karę ekspiacyjną wydalenia ze stanu duchownego (*dimissio e statu clericali*) (kan. 1336, § 1, 5°) za zewnętrzne naruszenie ustawy (kan. 1321, § 1) na skutek winy umyślnej. Kara ta może być wymierzana jedynie wyrokiem na mocy ustawy prawa powszechnego i w swoich skutkach powoduje utratę prawa wykonywania władzy święceń, jeżeli przestępstwo zostało dokonane na skutek winy umyślnej i jest ciężko poczytalne.

Kodeks przewiduje karę *ferendae sententiae* wydalenia ze stanu duchownego, która może być wymierzona jedynie przez trybunał ko-

legalny trzech sędziów za najcięższe przestępstwa (por. kan. 1425, § 1, 2°). Ze względu na skutki jakie za sobą pociąga kara ekspiacyjna wydalenia ze stanu duchownego, nie może być ustanowiona ustawą partykularną (kan. 1317).

Duchowny, który utracił stan duchowny zgodnie z przepisami prawa, traci z nim uprawnienia właściwe stanowi duchownemu, jak również nie podlega żadnym obowiązkom stanu duchownego, z zachowaniem przepisu kan. 291, ma zakaz wykonywania władzy święceń, z zachowaniem przepisu kan. 976, tym samym zostaje pozbawiony wszystkich urzędów, zadań i wszelkiej władzy delegowanej (kan. 292). Zakaz ten nie dotyczy okoliczności w niebezpieczeństwie śmierci. Każdy kapłan, chociaż nie ma upoważnienia do spowiadania, ważnie i godziwie rozgrzesza jakichkolwiek penitentów znajdujących się w niebezpieczeństwie śmierci z wszelkich cenzur i grzechów, nawet gdy jest obecny kapłan upoważniony (kan. 976).

Pozbawienia i zakazy, wyliczone w kan. 1336, § 1, n. 2 i 3, nigdy nie obejmują władzy, urzędów, zadań, praw, przywilejów, uprawnień, łask, tytułów, odznaczeń, które nie podlegają władzy przełożonego ustanawiającego karę (kan. 1338, § 1). Nie można pozbawić władzy święceń, lecz jedynie zakazać jej wykonywania lub niektórych jej aktów; również nie można pozbawić kogoś stopni akademickich (kan. 1338, § 2)

Zgodnie z kan. 1722 celem uniknięcia zgorszenia, ochrony wolności świadków i gwarancji wymiaru sprawiedliwości, Ordynariusz, po wysłuchaniu rzecznika sprawiedliwości i wezwawszy samego oskarżonego, może, w jakimkolwiek stadium procesu oddalić oskarżonego od świętej posługi lub jakiegoś urzędu i zadania kościelnego, oraz nakazać lub zakazać pobytu w jakimś miejscu lub terytorium, a nawet zabronić publicznego uczestnictwa w Najświętszej Eucharystii; wszystko to, po ustaniu przyczyny, należy odwołać, ma to też swój kres, na mocy samego prawa, z ustaniem procesu karnego.

Jeżeli w dochodzeniu wstępnym stwierdzono przestępstwo, na podstawie zebranego materiału dowodowego, poprzez zewnętrzne naruszenie ustawy lub nakazu, które jest ciężko poczytalne na skutek winy umyślnej (kan. 1321, § 1) a kara ekspiacyjna ustanowiona ustawą przewiduje wydalenie duchownego (kan. 1336, § 1, nr. 5) za popełnione przestępstwo, Ordynariusz jest zobowiązany do ustanowienia trybunału dekretem w celu przeprowadzenia procesu karnego.

Przed wszczęciem postępowania sądowego w celu ustalenia winy i wymierzania lub deklaracji kary kościelnej (kan. 1400, § 1, nr. 2) należy zwrócić uwagę, czy skarga karna nie wygasła.

W sprawie karnej oskarżony musi mieć zawsze adwokata albo ustanowionego przez siebie, albo danego przez sędziego (kan. 1481, § 2).

Oskarżonemu przysługuje legalne dochodzenie i obrona w Kościele na właściwym forum kościelnym według przepisów prawa.

Jak zostaną dokładnie rozważone wszystkie dowody i argumenty stwierdzające przestępstwo, a skarga karna nie wygasła sędzia powinien wydać wyrok biorąc pod uwagę okoliczności wpływające na poczytalność. Szczególną uwagę należy zwrócić na okoliczności znośzące, zmniejszające lub obciążające poczytalność.

La dimissione dallo stato clericale con il processo penale canonico

Il processo penale canonico ha sempre costituito *l'extrema ratio* cui ricorrere solo quando fossero esaurite tutte le altre vie per ottenere la riparazione dello scandalo, il ristabilimento della giustizia, l'emendamento del reo (cfr. c. 1341).

Le cause penali necessitano della presenza del promotore di giustizia in quanto con esse si vuole perseguire le finalità della giustizia e della tutela del bene pubblico.

Per irrogare o dichiarare la pena il Codice di Diritto Canonico del 1983 prevede una doppia procedura penale: giudiziaria (che si concluderà con una sentenza) o amministrativa (stragiudiziale – che si concluderà con un decreto). Nel processo penale giudiziario il Promotore di giustizia svolge il compito di parte attrice o titolare dell'azione criminale contro l'imputato.

Giovanni Paolo II nel discorso alla Rota Romana ha sottolineato che «l'istituzionalizzazione di quello strumento di giustizia che è il processo rappresenta una progressiva conquista di civiltà e di rispetto della dignità dell'uomo» (Cfr. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso alla Rota Romana*, (18 gennaio 1990), in *L'Osservatore Romano*, 19 gennaio 1990, p. 5).

Si evince molto chiaramente dal can. 1342, § 1 la preferenza del legislatore per la via giudiziale. Infatti, il processo penale giudiziario offre maggiori garanzie di giustizia, in quanto assicura e garantisce in modo conforme il diritto alla difesa, permette al giudice di consolidare una maggiore certezza morale sull'esistenza dei fatti mediante l'acquisizione giudiziale delle prove, delle circostanze e dell'imputabilità, valutando tutte le circostanze del delitto, determina la condizione dell'imputato, precisa il grado del danno causato dal delitto, applica con equità la pena giusta alla luce degli elementi emersi durante il giudizio.

Rimangono tuttavia casi in cui il legislatore indica la via giudiziale come la più adatta, che certamente offre maggiori certezze e garanzie ai fini dell'accertamento della verità, della giustizia e soprattutto della salvaguardia dei diritti dei fedeli. Innanzitutto essa è obbligatoria per irrogare o dichiarare le pene più gravi, come quelle espiatorie perpetue (can. 1336). «Per decreto non si possono infliggere o dichiarare pene perpetue; né quelle pene che la legge o il precetto che le costituisce vieta di applicare per decreto» (can. 1342, § 2).

Il promotore di giustizia assume le vesti di parte attrice o titolare dell'azione criminale (*actio criminalis*) contro l'imputato. Egli è la persona pubblica costituita per tutelare il bene pubblico, che deriva dall'osservanza della legge, al di là delle considerazioni soggettive can. 1362, § 1; 1720, 3°; 1726.

Nel processo penale, a protezione dei diritti del fedele il legislatore vieta espressamente di imporre all'imputato il giuramento e l'accusato non è tenuto a confessare il delitto (can. 1728, § 2). In questo modo si garantisce al reo la scelta della linea difensiva più opportuna senza costrizione a riconoscere i fatti che siano a sfavorevoli.

Il processo penale giudiziario prevede e garantisce al reo un diritto fondamentale di appello dopo l'emanazione della sentenza di condanna (can. 1727, § 1). Inoltre garantisce il diritto di appello al promotore di giustizia nelle cause in cui la loro presenza è richiesta (cfr. cann. 1727, § 2, 1628). Il termine per proporre l'appello è di 15 giorni e va proposto avanti al giudice *a quo*, che ha emesso la sentenza. Può essere fatto a voce, ed in tal caso il notaio lo deve mettere per scritto avanti allo stesso appellante (can. 1630, § 2).

Il can. 1353 disciplina che «l'appello o il ricorso contro le sentenze giudiziali o i decreti che infliggono o dichiarano una pena qualsiasi hanno effetto sospensivo».

Il legislatore prevede nel Capitolo III: «de actione ad damna reparanda» un'azione contenziosa per la riparazione dei danni ingiustamente inferti dal delitto (cann. 1729–1731). Pur consentendo nell'ambito del processo penale giudiziario l'esercizio dell'azione per il risarcimento dei danni, il legislatore tiene sempre distinte le due azioni, quella criminale, tendente all'irrogazione o alla dichiarazione della pena, e quella contenziosa per la riparazione dei danni inferti dal delitto.

La sentenza può essere eseguita dopo che sia passata in giudicato, ossia dopo una duplice sentenza conforme che non sempre si ha con la decisione di secondo grado.